

Jelige: „HEGYLAKÓ”

Az 1944–1956 közötti baranyai pártelit prozopográfiai elemzése

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	4
1.1. Fogalmi tisztázás	4
1.2. Kutatásmódszertan	6
1.3. A kutatás forrásai.....	7
2. Párt- és politikatörténeti kontextus	9
2.1. Az MKP-korszak – 1944–1948.....	9
2.2. Az MDP-korszak – 1948–1956.....	10
2.3. Baranyai, pécsi aspektusok	12
3. Az 1944/45 előtti személyes életutak – munkásmozgalmi múlt	13
3.1. Boros István (Sározd, 1891.09.06. – Pécs, 1980.06.12.)	14
3.2. Rajkovits Ede (Baja, 1899.03.18. – Pécs, 1988.07.17.).....	15
3.3. Abelovszky József (Kálóz, 1891.07.29. – Budapest, 1967.07.23.).....	15
3.4. Tömpe István (Budapest, 1909.01.02. – Budapest, 1988.12.15.)	16
3.5. Krancz Pál (Düsseldorf, 1908.10.03. – Pécs, 1986.11.02.).....	16
3.6. Babella Károly (Végvár, 1908.11.24. – Pécs, 1959.07.18.).....	17
3.7. Szűcs József (Karlovac, 1912.08.04. – Pécs, 1963.03.05.).....	18
3.8. Ilku Pál (Bulcsu, 1912.10.08. – Budapest, 1973.07.13.)	18
3.9. Aczél György (Budapest, 1917.08.31. – Budapest, 1991.12.06.).....	19
3.10. Szikra Sándor (Balkány, 1917.09.04. – Budapest, 2017.08.23.).....	19
3.11. Egri Gyula (Tatabánya, 1923.04.13. – Pécs, 1972.01.11.).....	19
3.12. Gábri Mihály (Brassó, 1921.04.28. – halál helye és ideje ismeretlen)	20
3.13. Farkas László (1919. – 1992.).....	20
3.14. Horváth Gyula (Nagyvázsony, 1912.09.15. – Budapest, 1992.09.14.).....	20
3.15. Felczán Andor (Budapest, 1917.06.01. – 1981.09.27).....	21
3.16. Deák Livia (Budapest, 1919.08.30. – Budapest, 2003.11.27.).....	21

3.17. Czárt Ferenc (Hegyszentmárton, 1924.11.11. – Pécs, 1985.11.06.)	21
4. Prozopográfiai elemzés.....	22
4.1. A pártfunkció kezdetén betöltött életkor	22
4.2. Származás.....	24
4.3. Eredeti foglalkozás.....	25
4.4. Iskolai végzettség a pártfunkció kezdetén.....	26
4.5. Politikai iskolázottság	27
4.6. Pécsi illetőség.....	28
4.7. Párttagság kelte	29
4.8. Pártfunkció betöltésének hossza	30
4.9. Pozícióváltás oka.....	31
5. Konklúzió.....	33
Irodalomjegyzék	35
Levéltári források	35
Pártszabályzatok.....	36
Interjúk	36
Lexikonok.....	36
Életrajzkötetek.....	37
Cikkek, tanulmányok, tanulmánykötetek, forráskiadványok.....	37
Monográfiák	41
Sajtó.....	42
Adatbázisok	44
Diagramok jegyzéke	45
Ábrák jegyzéke	45

1. Bevezetés

Az utóbbi két évtizedben a pártállami időszak egyre gyarapodó historiográfiája az elitkutatások módszertanát érvényesítő munkákkal egészült ki. Ezek a kutatások főképp az országos politikai elitre fókuszáltak,¹ ezzel szemben a helyi, regionális aspektusok feltárása csak az utóbbi években vett lendületet. Tanulmányok, PhD értekezés és monográfia is megjelent a témakörben Zala,² Borsod-Abaúj-Zemplén³ és Fejér megyéről,⁴ Budapest⁵, Jászberény⁶ és Győr⁷ városáról. Ehhez a kutatási irányvonalhoz kapcsolódik jelen kutatás, a baranyai pártelit vizsgálata 1944–1956 között.

A kutatás célja az 1944 és 1956 közti időszak megyei és városi pártvezetők életútjának feltárása, szociodemográfiai jellemzőik bemutatása és elemzése. Az eredményeket Varga Balázs győri pártelitről írt munkájával vetem össze, ugyanis ennek módszertana és időbelisége (1944–1956) egyeztethető össze leginkább a jelen dolgozattal. Szándékom szerint az összehasonlítás az országos folyamatok általános és egyedi jellemzőinek azonosítására is lehetőséget ad.

Melyik korosztály határozta meg az impériumváltást követően a kommunista párt tagságát? Milyen közös és egyedi jellemzőket mutat a párt (MKP/MDP) vezető pozícióba került tagjainak társadalmi, származási háttere? A munkásmozgalom régi harcosai vagy a „karrieristák” vitték többre a ranglétrán? Volt-e jelentősége a lokális kötődésnek a helyi pozíciók elosztásában? Ilyen, és hasonló kérdésekre koncentrálva kezdtem neki a dolgozat alapjául szolgáló kutatásnak: a – 17 városi és megyei titkárból álló – vezető réteg társadalmi összetételének, demográfiai jellemzőinek és életútjainak megismeréséhez.

1.1. Fogalmi tisztázás

Az elitek vizsgálatára irányuló kutatások megkerülhetetlen része az „elit” jelentésének fogalmi tisztázása, a fogalomhasználat konkretizálása és történeti kontextusba helyezése. Ez különösen fontos a „pártelit” vonatkozásában, hiszen ebben az esetben a fogalom anakronisztikus, lévén a korszak jellemzője az elitellenesség volt, így fogalomhasználatuk is került ennek a kifejezésnek a – nem pejoratív értelemben történő – használatát.⁸

¹ RÁCZ 2018. 12.

² KÁLI 2018.; 2019.; 2021.

³ KIS 2021.

⁴ CZETZ 2018.

⁵ RÁCZ 2018.

⁶ CSEH 2018.

⁷ VARGA 2009.; 2018.

⁸ RÁCZ 2018. 30.

Elitről szólva „nem egy elitről, hanem elitekről beszélünk”.⁹ Míg társadalomtudományi értelemben a politikai, gazdasági, társadalmi elitcsoportok hármasa az irányadó,¹⁰ kevésbé kötött keretek közt megállapítható, hogy minden társadalmi alrendszer rendelkezik a maga elitjével, ami annak a felső néhány százalékát jelenti.¹¹ Ezt azért is fontos megállapítani, mert kétségtelen tény, hogy a Horthy-korszak vagy a dualizmus időszakának elitfogalma értelmében a legkevésbé sem beszélhetünk elitekről a pártállami időszakban. Sokkal inkább „hatalmi elitről”, ami a pártállami nomenklátúra döntéshozóinak felső néhány százalékát jelenti. Huszár Tibor azért is teszi meg a distinkciót elit és nomenklátúra közt, hogy alátámassza véleményét, mely szerint a pártállami idősakra vonatkozóan nem is beszélhetünk elitekről:

„[...] nem tekinthető azonosíthatónak az elit és a nomenklátúra fogalma: az elit kiválasztódik, tagjainak kiemelkedését – legalábbis ideáltipikusan – tudáson, teljesítményen nyugvó tekintély alapozza meg, s ez szuverenitásuk forrása, míg a nomenklátúra tagjait kinevezik, megválasztásuk meghatározott testületekbe – rendkívüli helyzetektől eltekintve – formális, az őt kinevező testület előzetes döntésének post festum jóváhagyása.”¹²

Kétségtelen, hogy az ezen időszak befolyásos pozícióit birtokló személyek köre különbözik a korábbi korok elitként meghatározott csoportjaitól. Bár a tudáson és szakértelmen alapuló demokratikus kiválasztódás korszakunkat megelőzően is vitatható, a szelekció szempontjai mások. Míg a pártállami érában a politikai lojalitás, az ezt megelőző időszakokban a születési előjogok, a családi háttér vagy a származás határozták meg nagyban az érvényesülést, az elitbe tartozást. Ilyen értelemben a korábbi megállapításomhoz visszatérve azt gondolom, hogy ahogy minden társadalmi alrendszer, úgy a kommunista nomenklátúra is rendelkezik a maga elitcsoportjával, ami azonban csak egy szűkebben vett értelemben, hatalmi elitként funkcionált.

Gyarmati György élesen különválasztja az elit és a nomenklátúra szereplőit, akiket „a legfelső szintű döntési jogosultság határolja el a nomenklatúrától”.¹³ Ennek megfelelően a hatalmi elitbe azok tartoznak, „akik kinevezték az alsóbb szinten kinevezendőket kinevezőit”.¹⁴

Ebből leginkább az következne, hogy időszakunk esetében az MKP és az MDP – teljesség idejével nélkül – KV- és PB-tagjai, illetve a főtitkár sorolhatóak a hatalmi elitbe. Az általam vizsgált személyek köre nem felel meg e feltételnek. Azonban – Káli Csabával egyetértve –

⁹ CSEH 2018. 101.

¹⁰ TÍMÁR 1993.

¹¹ CSEH 2018. 101.

¹² HUSZÁR 2005. 33.

¹³ GYARMATI 2009. 76.

¹⁴ Uo. 76.

véleményem szerint a vizsgált pártvezetők köre megyei keretek közt mégis elitnek tekinthető. Miután a pártelit a politikai elit része, az pedig a hatalmi elit része,¹⁵ ezt kibővítve a helyi vagy megyei elit egy még alacsonyabb szinten elhelyezkedő részhalmaz, és ebben az értelemben nevezhető úgy, hogy a „baranyai pártelit”. Ezt erősíti meg Gyarmati is: „[...] multipozicionális státusok alsóbb szinteken is – egyre növekvő számban – előfordulnak, ismétlődnek. Utóbbiak alkothatnak egyfajta helyi-területi vagy éppen középszintű (megyei) elitet, de a rendszer egészében ez utóbbiak csak a nómenklátúra különböző szintjeit jelentik.”¹⁶ Tehát az országos elit értelmében a vezetőink a nómenklátúra részei, azonban helyi, vagy megyei szinten képezhetnek pártelitet, ezért hivatkozok rájuk a dolgozatban úgy, hogy a „baranyai pártelit”.

1.2. Kutatásmódszertan

A *prozopográfia*, illetve a vele rokonított kutatói módszereket már a 16. századtól alkalmazzák. Eleinte életrajzi gyűjteményt, majd egy ennél részletesebb ún. életrajzi adattárat értettek alatta, később a közös tulajdonságok, tipikus életpályák feltárása került fókuszba.¹⁷ Bár a görög eredetű szóösszetétel¹⁸ már az 1897-es *Prosopographia Imperii Romani* kötet kapcsán is fellelhető, használatát, köztudatba építését a legtöbben *Lawrence Stone* nevével és 1971-es tanulmányával¹⁹ azonosítják. A történész definíciója szerint a „prozopográfia a történelem szereplőinek egy közös háttérrel rendelkező csoportjának vizsgálata, a közös jellemzők alapján az életükről készült kollektív tanulmány”.²⁰ Stone a prozopográfiát és a kollektív biográfiát nem különböztette meg egymástól, sőt egymás szinonimájaként hivatkozott rájuk. A két fogalom közti terminológiai különbségtétel későbbi viták tárgyát képezte, melyek egy részét *Bara Zsuzsanna* summázta tanulmányában.²¹ A legfontosabb különbségtétel talán éppen utóbbi ’biográfia’ mivoltánál ragadható meg: míg a kollektív biográfia az életrajzokat helyezi előtérbe, a *prozopográfia* „az összesítésben szereplő egyének életrajzi részleteinek csoportazonosságát” vizsgálja.²² A *prozopográfia* tehát rokonítható a biográfiával, de semmiképpen nem feleltethető meg annak többszámával, az csupán a kiindulási alapja. A biográfiából csak a *prozopográfiai* elemzési szempontok szerinti adatait veszi figyelembe, melyek segítségével általánosítható

¹⁵ KÁLI 2021. 287.

¹⁶ GYARMATI 2009. 76.

¹⁷ PAKSA 2013. 7.

¹⁸ „prosopon”: „arc”, „maszk”; „grapho”: „leírás”

¹⁹ STONE 1971.

²⁰ STONE 1971. 46. (idézet forrása: BARA 2007. 235.)

²¹ BARA 2007.

²² BARA 2007. 235.

jellemzők megfogalmazására törekszik.²³ Előbbi narratív mivolta – ideális esetben – nem képezi részét utóbbinak se az ismertetés se az értékelés síkján.²⁴

A kutatásom jelentősebb részben merít a *prozopográfia* módszeréből, de bizonyos részei (leginkább a munkásmozgalmi múlt bemutatásával foglalkozó fejezet) a kollektív biográfiával és az életútelelemzéssel is rokoníthatóak. A vizsgált személyek köre a baranyai (kommunista) pártelit, mely alatt a területi, megyei és városi titkárokat értem.

Az elemzési szempontjaimat annak mentén dolgoztam ki, hogy lehetőség szerint minden egyénre elérhető és statisztikai módszerekkel összehasonlítható adatokkal végezhessem el az összehasonlítást. Emellett arra próbáltam koncentrálni, hogy az egyes káderek milyen háttérrel érkeztek a második világháborút követő időszak „politikai elitjébe”. Ennek feltárására alkalmasak az olyan szociodemográfiai jellemzők, mint az életkor, a származás, a foglalkozás, az iskolázottság és területi hovatartozás. A kommunista elköteleződést támaszthatja alá a párttagság kelte, illetve a munkásmozgalmi múlt. Utóbbi kapcsán igyekeztem a tények ismertetése mellett – a forráskritika szempontjait figyelembe véve – a szereplők elbeszéléseire (is) alapozva bemutatni őket, így a munkásmozgalmi múlt kapcsán a személyes életutakat is ismertettem. Az 1945 utáni politikai tevékenység, a legális kommunista pártban betöltött funkció is összehasonlítható: kvantitatív módon a pártfunkció betöltésének hossza szerint, narratív módon pedig a pozícióváltások okainak bemutatása és csoportosítása mentén. Következésképp az elemzést az alábbi kilenc szempont szerint végeztem: (1) a pártfunkció kezdetén betöltött életkor, (2) származás, (3) eredeti foglalkozás, (4) iskolai végzettség a pártfunkció kezdetén, (5) politikai iskolázottság, (6) pécsi illetőség, (7) párttagság kelte, (8) pártfunkció betöltésének hossza és (9) pozícióváltás oka.

A testületekben betöltött pártfunkciókat és a pártvezetők adatait a mellékletben megtalálható *Pártarchontológia és személyi adattár* (48. oldal) összegzi, a források feldolgozása során feltárt életutakat pedig az *1944/45 előtti személyes életutak* fejezetben ismertettem.

1.3. A kutatás forrásai

A vizsgált időszak párttörténeti adatainak egyik forrása a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) által létrehozott Párt-Állam-Párt online adatbázis,²⁵ mely alapvető segítséget nyújtott az 1944

²³ LEVI 2000. 85.; SOMOGYVÁRI 2017. 174.

²⁴ PAKSA 2013. 9.; BARA 2007. 240-241.

²⁵ https://www.paap.hu/ords/f?p=2013:1::NO::ACTIVE_TAB:HOME

és 1956 közti időszak pártarchontológiájának összeállítása, a vizsgálandó személyek körének meghatározása és legfontosabb adataik tekintetében.

A kutatás során a pártfunkcionáriusok életrajzi adataihoz leginkább a levéltári források és a sajtóanyagok szolgáltatták az alapot. A leggyakrabban az ún. káderjellemezések adtak dokumentált pályaképet a titkárok életútjáról. Emellett kitüntetések, áthelyezések, megrovások kapcsán is készültek jegyzőkönyvi iratok. Néhány esetben terjedelmes visszaemlékezések is rendelkezésre álltak. További hasznos forrásnak bizonyultak a Horthy-korszak alatti munkásmozgalmi tevékenység kutatásához az ún. csendőrkartonok.

A sajtóanyagok tekintetében a nekrológok és a különböző politikusi portrék adták a legbőségebb információt, de számos egyéb cikk is nyomra vezetett. Néhányan különböző életrajzi kötetekben is elmesélték életüket, karrierjüket, illetve lexikon szócikkek is segítettek a tájékozódásban. A Történelmi Tár²⁶ adattára több esetben is biztos alapot adott az egyes kérdések tisztázásához.

Ideális esetben többféle forrás is rendelkezésre állt, amelyek összevetésével ellenőrizhető volt az adatok valódisága, esetleg valótlansága. A dokumentumok szinte kizárólag a pártállami időszakban keletkeztek, ami fontos forráskritikai szempontokat vet fel. A káderek visszaemlékezéseikben saját munkásmozgalmi tevékenységüket heroizálva, felnagyítva, dramatizálva mutathatták be, ami a narratív részek feldolgozása során messzemenően figyelembe kellett venni. A napilapok és tudományos dolgozatok is ideológiai behatást tükröző szövegek. A későbbi lexikon szócikkek viszont csak az adatok tömör összefoglalásai, így kiegészítésre szorulnak.

²⁶ A Történelmi Tár egy internetes adatbázis, Glatz Ferenc a História szerkesztőjeként tanítványaival indította. Partner intézményei: MTA Történettudományi Intézete, MTA Európa-történeti Kutatócsoportja, Europa Institut Budapest. Szerkesztői: Glatz Ferenc és Burucs Kornélia. Forrás: https://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6564:toertenelmi-tar (Letöltve: 2024. 01. 28.)

2. Párt- és politikatörténeti kontextus

Az 1918 novemberében alakult Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP)²⁷ a proletárdiktatúra bukása után illegalitásba szorult. Legálisan működő fedőpártjaként 1925 áprilisában a Magyarországi Szocialista Munkáspárt alakult meg. A legális működés 1928-ig tartott, ettől kezdve a második világháború végéig a kommunista párt illegalitásban működött.²⁸ A következő alfejezetekben bemutatom a Magyar Kommunista Párt (MKP) és az ebből később létrejövő Magyar Dolgozók Pártja (MDP) történetét, fontosabb szabályait, határozatait, szervezeti változásait. Az eseménytörténetre csak a szűken vett párt- és az ezt érintő politikatörténet tekintetében térek ki, amennyiben az a szervezeti felépítésre, működésre jelentős hatással volt.

2.1. Az MKP-korszak – 1944–1948

A második világháború végjátékában a szovjet csapatok kíséretében érkező kommunisták²⁹ 1944. november 7-én megalakították az MKP Ideiglenes Központi Vezetőségét, amely szervezetének építését Szegedről indulva a Tiszántúlon kezdte meg. Az 1944. december 21-én alakult Ideiglenes Nemzetgyűlés 230 tagjából 90-et a kommunisták delegáltak.³⁰ Időközben a hazai – nem moszkovita – kommunisták megalakították az MKP Budapesti Központi Vezetőséget, akik a kezdetektől elfogadták a debreceni szervezetet központnak. 1945. február 23-24-én került sor a két központi vezetőség egyesülésére Rákosi Mátyás főtitkárrá választása mellett.³¹ A párt szervezeti felépítésének alapelve a „demokratikus centralizmus”, ami alatt azt a döntéshozatali szisztémát értették, amely szerint a párt határozatait vita előzi meg, de a végleges döntést követően azok mindenkire kötelezően érvényesek. Ebből a gyakorlatban a centralizmus valósult meg, a döntéshozatalt megelőző viták helyett már kezdettől a központi irányítás volt a meghatározó. Szervezési elve szerint a párt alapszervezetekből áll, a területi elv szerint minden városban (és községben), a munkahelyi elv szerint pedig minden munkahelyen alapszervezeteket hozott létre.³² 1945. január 26-tól Budapesten a Titkárság, február 23-tól pedig a Központi Vezetőség (KV) osztályai támogatták a pártmunkát. Az 1945. április 4-i „felszabadulást” követően a vezetőség és a helyi szervezetek közti koordináció hatékonyságának javítása érdekében nyolc területi bizottságot hoztak létre, melyek feladata a

²⁷ GÁBOR 1968. 10–11.

²⁸ SZABÓ 1968a. 65–74.

²⁹ Gerő Ernő, Nagy Imre, Révai József és Farkas Mihály, SZABÓ 1968b. 156.

³⁰ Magyar Kommunista Párt: 90, Független Kisgazdapárt: 56, Szociáldemokrata Párt: 43, Nemzeti Parasztpárt: 16, Polgári Demokrata Párt: 13, független: 12, ROMSICS 2010. 279.

³¹ SZABÓ 1968b. 159.

³² MKP 1944.; KERESZTES 1946.

KV határozatainak végrehajtása mellett megyei bizottságok szervezése volt. A KV első, 1945. május 22-i ülésén létrehozta a politikai és szervezési feladatokért felelős Politikai Bizottságot (PB). Szakítva az eleinte szigorúbb tagfelvételi eljárásról, a pártszervezés új stratégiája egy tömegpárt létrehozása lett.³³ A válogatás nélkül, akár a többi párt soraiból átszábitott párttagok ideológiai képzésének első számú platformja a kezdetektől fogva a pártiskola volt. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások a Független Kisgazdapárt (FKGP) 57%-os abszolút győzelmével³⁴ zárultak, amelyen a kommunisták 17%-os szavazati arányt értek el.³⁵ A választások után – a KV 1945. november 22-i ülésén – az MKP viszonylagos decentralizációt³⁶ hajtott végre: megszűntek a területi bizottságok, helyettük megyei bizottságok jöttek létre és a városi szervezetekből is (városi) bizottságok lettek. Létrejött a Központi Ellenőrző Bizottság (KEB). A párt 1946. szeptember 28. és október 1. közt tartott III. kongresszusa létrehozta a szervezési feladatok koordinációjáért felelős Szervező Bizottságot (SZB).³⁷ Az 1947. évi – többszörösen elcsalt – országgyűlési választásokat az MKP 22,3%-kal a legerősebb, de többséggel még a szociáldemokraták 14,9%-ával együtt sem rendelkező pártként zárta. Azonban miután a Magyar Függetlenségi Párt (MFP) a „kék cédulás” csalás miatt bírósághoz fordult, majd erre a bíróság – Rákosi ellenkeresetének helyt adva – az MFP összes mandátumát megsemmisítette így a Baloldali Blokk – az FGKP-vel és az NPP-vel kiegészülve – többségbe került a parlamentben.³⁸ A Szociáldemokrata Párt (SZDP) rövidesen – az erőteljes kommunista penetrációtól nem függetlenül – bomlásnak indult, majd miután 1948. február 18-án Marosán György egy puccsszerűen összehívott funkcionáriusgyűlésen³⁹ megfosztotta az egyesülést ellenző szociáldemokrata politikusokat tisztségüktől; szabad volt az út az összeolvadáshoz. Az 1948. június 12. és 14. közt tartott egyesülési kongresszuson az MKP és az SZDP egyesült, a Magyar Dolgozók Pártja főtítkára Rákosi Mátyás lett (maradt).⁴⁰

2.2. Az MDP-korszak – 1948–1956

A két munkáspárt egyesülését követően felgyorsult az egypárti uralom kiépítésének folyamata. 1949-ben a korábbi Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) mintájára megalakították a Magyar Függetlenségi Népfrontot (MFNF), mely az 1949. május 15-i választásokon 96%-os

³³ SZABÓ 1968b. 160–164.

³⁴ A párt a győzelem ellenére nem vállalta a kormányzás felelősségét.

³⁵ GYARMATI 2021. 109.; ROMSICS 2010. 293.

³⁶ A kortárs tudományos elemzések több ízben használták ezt a kifejezést arra, hogy a területi bizottságok helyett megyei bizottságokat szerveztek, a felépítés ettől függetlenül maradt a centralizmus.

³⁷ SZABÓ 1968b. 170–171.

³⁸ GYARMATI 2021. 109–111.; ROMSICS 2010. 292–293.

³⁹ GYARMATI 2010. 43.

⁴⁰ GYARMATI 2010. 34–44.

részvétel mellett 96%-os eredményt ért el.⁴¹ 1949. augusztus 18-án fogadta el a parlament az új alkotmányt. 1950-ben bevezették a tanácsrendszert.⁴²

Az MDP a tagtoborzást némileg szigorítva két tag ajánlásához és a taggyűlésen hozott határozathoz kötötte az új tagok felvételét. Az új párt legfelsőbb szerve formailag a kongresszus volt, amely kétévente KV-t és KEB-et választott. A PB-t, az SZB-t, a Titkárságot, az elnököt, a főtitkárt és a főtitkár helyettest pedig a KV döntése alapján jelölték ki. Míg az MKP-korszakban a pártvezetés jelentős energiát fektetett a párttagság létszámának növelésére, az egyesüléstől – miután a stabil kormánytöbbség, sőt a pártegyeduralom is adottá vált – eleinte szigorítást, majd 1948. szeptember 6-tól tagfelvételi zárlatot rendeltek el: „a tagzárlat ideje alatt vizsgálják felül az egész párttagságot, távolítsák el az osztályidegen, korrupt, karrierista elemeket, javítsák meg a párt szociális összetételét”.⁴³ Ezt a folyamatot – amely során 178 850 tagot kizártak, 123 334-et pedig tagjelöltté minősítettek át⁴⁴ – követte Rajk László letartóztatása és az ehhez kapcsolódó perhullám: legfőképpen a hazai háttérű káderek üldözése, bebörtönzése, kivégzése.⁴⁵ A kiszámíthatatlan viszonyok az ötvenes évekre káderhiányt okoztak.⁴⁶ A gazdaság szorosabb ellenőrzésére 1949-1950-ben központi pártszervezőket (egyben párttitkár is) rendeltek ki a nagyobb üzemekhez, építkezésekhez, létrejöttek a gépállomások politikai osztályai, később a nagy létszámú szervezetekben üzemi pártvezetőségek, pártszervezetek a termelőszövetkezetekben.⁴⁷ A megye- és járáshatárok rendezésével és a tanácsrendszer bevezetésével az ország közigazgatási felosztása is megváltozott: 16 községet Budapesthez csatoltak, a 25 vármegyéből pedig 19 megye lett.⁴⁸

Sztálin halálát követően Rákosi maradt az első titkár, Nagy Imre miniszterelnök korrekciói nem érintették a pártszervezeteket. Nagy lemondását követően 1955-ben „helyreállt” a párt- és az állami szervek korábbi „állampárti” rendje, mígnem az 1956 tavaszától egyre nyilvánvalóbb működési zavarokat mutató rendszer 1956 októberében pár nap alatt összeomlott. Ez egyben korszakunk cezúrája is.⁴⁹

⁴¹ ROMSICS 2010. 296.

⁴² GYARMATI 2010. 54–56.

⁴³ RÁKOSI 1968. 195.

⁴⁴ RÁKOSI 1968. 198.

⁴⁵ GYARMATI 2021. 148–159.

⁴⁶ GYARMATI 2010. 65–66.

⁴⁷ RÁKOSI 1968. 209–212.

⁴⁸ RÁKOSI 1964. 55.; RÁKOSI 1968. 215–222.

⁴⁹ MARSCHAL 2022. 298–303.

2.3. Baranyai, pécsi aspektusok

Pécs városát 1944. november 29-én ostrom nélkül szállták meg a szovjet csapatok, míg a megyében egészen 1945. március 19-ig folytak harcok. Pécsen 1944. december 4-én alakult meg az MKP Pécs-Baranyai szervezete, melynek titkára Boros István lett. A MNFF pártjainak képviselőiből a városban Intéző Bizottság alakult, ami később felvette a Nemzeti Bizottság elnevezést. December 17-én a Pécsi Nemzeti Színházban megválasztották a 15 nemzetgyűlési képviselőt: hat kommunista, három szociáldemokrata, négy kisgazdapárti, egy polgári demokrata és egy pártonkívüli politikus szerzett mandátumot. Boros István 1945. január 4-től Baranya vármegye és Pécs thj. város főispánja lett,⁵⁰ kinevezését követően Rajkovits Ede váltotta a titkári pozícióban. Az országos szervezeti változásoknak megfelelően 1945. április 20-tól az MKP Pécs-Baranyai Szervezete helyett megalakították az MKP Dél-dunántúli Területi Bizottságát, amelynek titkára Abelovszky József lett, őt június 28-án Tömpe István (Tömpe András bátyja) váltotta a szervezet fennállásáig (1945. december 9.). A területi bizottság mellett már működött városi szervezet is, amelynek egy rövid ideig Rajkovits Ede lett a titkára, őt – valószínűleg személyes konfliktusok következtében – kevesebb mint két hét után Krancz Pál váltotta. Később Krancz a területi bizottság helyébe lépő megyei bizottság (MKP Baranya Megyei Bizottsága) titkára lett egészen a két munkáspárt egyesüléséig (1948. május). Eközben (1945–1948) a városi szervezet mindhárom titkárát Krancz közbenjárásával váltották le: Babella Károlyt, Szűcs Józsefet, majd Ilku Pált. Az MDP megalakulásával megmaradt a párt megyei és városi bizottságokból álló felépítése.⁵¹ Az első megyei titkár Aczél György volt, akit 1949 júliusában Szikra Sándor követett. Utóbbi három évig töltötte be az első titkári pozíciót, 1952. augusztusban leváltották és Egri Gyula követte a poszton. Miután Egri elöléptették belügyminiszter-helyettesnek, Gábri Mihály lett a megyei titkár 1954 végéig, 1956. október 27-ig pedig Farkas László. 1948. májustól 1949 végéig összesen három városi titkár váltotta egymást: Horváth Gyula, Felczán Andor és Deák Lívia. Horváth Gyula az ÁVH állományába került, Felczán Andort és Deák Líviát leváltották. 1951 elejétől 1957. májusig Czárt Ferenc látta el a városi titkári feladatokat.

Pécsen a főispáni pozíciót a kommunisták, a polgármesterit a szociáldemokraták kapták: 1945. július 11-től a város polgármestere és az SZDP városi bizottságának titkára Tolnai József lett 1948. február 24-ig. Tolnai a két munkáspárt egyesülésének ellenzői közé tartozva szembekerült

⁵⁰ *Magyar Közlöny*, 1945. január 4. 2.

⁵¹ VARGA 1999. 136–143.; HU BAML XXXV.1.

a kommunista párt vezetőivel, ami később az életébe került.⁵² A fűziót követően Krancz Pál kapta meg a polgármesteri pozíciót, majd a tanácsrendszer bevezetését követően 1952 márciusi leváltásáig városi tanácselnökként működött.⁵³ Az 1945-ös nemzetgyűlési és az 1947-es országgyűlési képviselő választás helyi eredményei néhány tekintetben fontos eltéréseket mutatnak az országos átlaghoz képest. Pécsen 1945-ben kisebb volt az FKGP előnye, és jóval erősebbek voltak a szociáldemokraták: FKGP: 45,14%, MKP: 19,19%, Nemzeti Parasztpárt (NPP): 1,41%, Polgári Demokrata Párt (PDP): 1,09%, SZDP: 33,17%.⁵⁴ 1947-ben a Demokrata Néppárt különösen erős volt a városban: DNP: 46,25%, FKGP: 2,90%, Független Magyar Demokrata Párt (FMDP): 0,46%, Magyar Függetlenségi Párt (MFP): 2,90%, MKP: 21,09%, Magyar Radikális Párt (MRP): 1,08%, NPP: 0,90%, PDP: 0,68%, SZDP: 23,73%.⁵⁵

3. Az 1944/45 előtti személyes életutak – munkásmozgalmi múlt

Az 1944/45-ös rendszerváltást követően Pécsen és Baranyában pozícióba került kommunisták majd mindegyikének volt munkásmozgalmi előélete. A vizsgált 17 személyből tíz hosszabb-rövidebb ideig börtön/fogházbüntetést is szenvedett. Esetükben nem szorul igazolásra az elkötelezettség. A többiek előélete kevésbé „harcos”, jellemzően szakszervezeti, szövetségi tagság, vagy munkahelyi illegális szervezkedés. Katonai múlt terén spanyol polgárháborús résztvevő is volt a káderek közt.

A személyes életutakról szóló biográfiai ismertetéssel kapcsolatosan fontosnak tartom kiemelni a jelen fejezet alapjául szolgáló források jellegzetességeit. Nevezetesen, hogy ezek a szövegek a pártállami időszakban és meghatározott célok szerint keletkeztek következőképpen ideológiai behatást tükröznek. Mit jelent ez forráskritikai szempontból? A különböző újságcikkek, visszaemlékezések, káderjellemezések közös ismérvei, hogy a szereplők 1945 előtti életútját heroizálva mutatja be, következőképpen bizonyos szófordulatok, visszatérő elemek jelennek meg bennük. Ilyen pl. a fegyveres ellenállás toposza, amit viszonylag sokan állítottak magukról, ennek az igazságtartalmát pedig sajnálatos módon nem tudjuk minden kétséget kizáróan ellenőrizni, így a legtöbb, amit tehetek, hogy felhívom a figyelmet arra, hogy a források vagy az érintettek által magukról írt visszaemlékezések, vagy elvtársaik által papírra vetett dicsérő, vagy elmarasztaló jellegű, de mindenképpen ideológiai behatást nem nélkülöző szubjektív irományok. Gondoljunk csak bele, hogy mennyire nehéz ellenőrizni, ha valaki azt

⁵² 1950. június 4-én letartóztatták és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, feleségét 1953-ban értesítették, hogy férje ismeretlen körülmények közt meghalt. ROMVÁRY 2010. 309.; VARGA 1999. 475.

⁵³ HU BAML XXXV.56. Önéletrajz 2., HUBAI 2005. 243.

⁵⁴ HUBAI 2001. 162.

⁵⁵ HUBAI 2001. 186.

állítja magáról, hogy kiírt a falra egy háborúellenes jelszót. Ennek verifikálása már a kortársak számára is bajos, 70 évvel később pedig jóformán lehetetlen. Persze szorítkozhattam volna a személyes életutak tekintetében is az adatszerű közlésekre, azonban mind a kutatásaim során, mind az elemzés készítésekor törekedtem a szereplők megismerésére, ezenkívül a dolgozat felépítése szempontjából is fontosnak tartottam a szereplők demográfiai adatain felül életútjuk ismertetését is. Igyekeztem az életrajzok bemutatása során a felmagasztalást kerülni, az alapul szolgáló szövegek adottságaiból kiindulva fontos ezek kritikus kezelése.

3.1. Boros István (Sárosd, 1891.09.06. – Pécs, 1980.06.12.)

Boros István röviddel tanári szakvizsgája megszerzése után, 1914 vége felé vonult be katonának az első világháborúba, ahol nem egész fél év után, 1915 márciusában orosz fogságba esett.⁵⁶ 1922 áprilisáig élt a polgárháború dúlta Oroszországban. Eleinte Szkobelemben (a mai Fergána) tanított és a helyi múzeumban dolgozott. 1918. októbertől 1919 nyaráig pedig a bolsevik pártban látott el különböző funkciókat, többek közt annak titkára is volt. 1922-ben az egyetemi tanársegédi állást visszautasítva döntött a hazatérés mellett. Ekkor telepedett le Pécsre, ahol szakmájában helyezkedett el: 1923-tól helyettes-, 1925-től pedig elismert tanár lett, egészen 1933-ig, amikor a Haraszi-féle kommunista ügy⁵⁷ kapcsán a vádlottak padjára került. A vád szerint „Boros és társai” tudtak a szervezkedésről, de nem jelezték azt a hatóságoknak.⁵⁸ Végül 16 személy állt bíróság elé az állam- és társadalmi rend felforgatására irányuló vétség vádjával.⁵⁹ Ugyan Borost bizonyítékok hiányában felmentették,⁶⁰ de állásából felfüggesztették, 1936. január 1-től pedig nyugdíjazták. Ezután egy biztosítóügynökség tisztviselője, majd később főnöke lett.⁶¹ Helyzete a német megszállást követően vált tarthatatlanná: letartóztatták, ahonnan megszökött, és sógora, majd barátja lakásában bujkált.⁶²

⁵⁶ *Ország-Világ*, 1977. szeptember 28. 8.

⁵⁷ A legnagyobb szabású magyar kommunista szervezkedésként emlegetett ügy fővádlottja, Haraszi István 23 éves pécsi orvostanhallgató volt, aki kirándulásokat, összejöveteleket szervezett és tiltott kommunista irományokat terjesztett. A 46 vádlott közül 14 ellen az „állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló büntett”, a többiek ellen vétség jogcímen történt a vádemelés. BABICS–SZITA 1972. 117–137.; VARGHA 1981. 71–73.; *Dunántúli Napló*, 1987. április 30. 3.; *Dunántúli Napló*, 1973. augusztus 26. 6–7.

⁵⁸ SÁNDOR 1978. 182.

⁵⁹ *Dunántúl*, 1934. június 2. 2–3.

⁶⁰ *Dunántúl*, 1934. december 1. 3.

⁶¹ NAGY 2007. 109.; MNL OL-K-150-VII-9/b. Boros István; SZITA 1985. 76.

⁶² BARÁTH 1994. 59.; ROMVÁRY 2010. 116.; KOLLEGA TARSOLY 1998. 369.; *Dunántúli Napló*, 1971. szeptember 5. 4.; *Dunántúli Napló*, 1973. május 13. 6.; *Fejér Megyei Hírlap*, 1981. szeptember 6. 4.; *Dunántúli Napló*, 1980. június 13. 2.; *Ország-Világ*, 1977. szeptember 28. 8.; Történelmi Tár: Boros István

3.2. Rajkovits Ede (Baja, 1899.03.18. – Pécs, 1988.07.17.)⁶³

Rajkovitsnak már apja is a szakszervezeti/munkásmozgalom szimpatizánsa lehetett, mivel a *Népszava* 1910. június 4-i száma alapján a vidéki nyomdászok sztrájkjának résztvevője, az új árszabály nyilvános aláírója volt.⁶⁴

Nem tudni pontosan mikor költöztek el Bajáról Pécsre, de a róla készült csendőrkarton szerint 1932-ben statárium-ellenes röpirat terjesztése miatt a pécsi királyi törvényszék 1932. október 1-jén vétség miatt 3 havi fogházra ítélte. A Haraszi-per kapcsán Boros Istvánnal együtt volt gyanúsított, de „vádelejtés folytán” vele szemben megszüntették az eljárást”.⁶⁵ Állítólagos megkínzójukat, Réti Miklós „m. kir. állami rendőr detektívőfelügyelőt” 1947-ben három, majd újratárgyalás után 1948-ban öt évi börtönbüntetésre ítélték.⁶⁶

3.3. Abelovszky József (Kálóz, 1891.07.29. – Budapest, 1967.07.23.)

Abelovszky József igazi keményvonalas kommunista volt, aki megjárta az első világháborút, a Tanácsköztársaságot, három nyugati országot, majd – hazai pályafutása előtt – 13 évig élt a Szovjetunióban. 17 évesen, 1908-ban került kapcsolatba a munkásmozgalommal Budapesten. Belépett az SZDP-be, majd 1919-ben a KMP-be.⁶⁷ 1912-ben bevonult katonának, az első világháború kitörésétől részt vett a harcokban, majd 1918 novemberében az olasz frontról hazatérő ezredekben katonatanácsot szervezett.⁶⁸ A Tanácsköztársaság alatt Dunaföldváron, majd Szekszárdon is a forradalmi törvényszék elnöke volt. Dunaföldváron a vezetésével fegyverezték le a nemzetőrséget, később ő szervezte meg a vörös őrséget.⁶⁹ A proletárdiktatúra bukása után Jugoszlávián keresztül Olaszországba szökött, onnan egy évre rá Franciaországba, ahol belépett a kommunista pártba. 1922 végén innen is tovább állt, az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ahol 1931-ig élt. 1924-ben belépett az Egyesült Államok Kommunista Pártjába, a New-York-i Vas- és Bronzmunkások Szakszervezetének tagja, később elnöke volt. Előadásokat tartott a *Bronxi Munkás Klubban* és cikkeket publikált az *Új Előre* c. mozgalmi

⁶³ Rajkovits Ede születési helyére vonatkozóan ellentmondásosak a források, az 1944-45-ös Ideiglenes Nemzetgyűlés Almanachja szerint Budapesten született. SOMLYAI 1994. 367. Azonban ezt más források cáfolták. A MNL OL-K-150-VII-9/b, Rajkovics Ede csendőrkarton alapján apja nevéből kiindulva (Rajkovits Károly) alátámasztható az alábbi iskolai értesítők szerint a bajai születés: Iskolai értesítők, Baja – Római Katolikus Elemi Népiskola, Baja, 1905.; Iskolai értesítők, Baja – Polgári Fiúiskola és Alsófokú Kereskedelmi- és Ipariskola, Baja, 1911.; ezek mellett a 2023. december 27-i interjú Rajkovits Rozáliával is megerősítette, hogy Rajkovits Baján született.

⁶⁴ *Népszava*, 1910. június 4. 9.

⁶⁵ SOMLYAI 1994; *Dunántúl*, 1934. június 2. 2.

⁶⁶ *Új Dunántúl*, 1947. június 25. 2.

⁶⁷ MNL OL 276. f. 54. cs. 155. ö. e. 37.

⁶⁸ *Határőr*, 1957. június 20. 6.

⁶⁹ *Lobogó*, 1961. március 15. 8.; *Tolna Megyei Népiújság*, 1958. március 30. 7.

újságba, melynek párttársa volt a szerkesztője. 1931-ben a Szovjetunióba vándorolt, ahol művezetőként dolgozott. Másfél évet ült börtönben, mert a szerződése lejártával tartózkodása és munkavállalása illegálissá vált.⁷⁰ 1931–44-ig az SZKP tagja volt, majd 1944-ben a kijevi magyar partizániskola politikai oktatója lett. 1945-ben tért vissza Magyarországra.⁷¹

3.4. Tömpe István (Budapest, 1909.01.02. – Budapest, 1988.12.15.)

Tömpe István 1928-ban lépett be a szakszervezetbe és a Szociáldemokrata Pártba. 1929-ben Franciaországban helyezkedett el a szakmájában, ahol a baloldali emigrációból egy munkatársa vont be a mozgalomba, és 1929. augusztus 20-án lett a Francia Kommunista Párt tagja. Egy tüntetésen mondott beszédéért letartóztatták, majd kitoloncolták Belgiumba, ahonnan némi ingázást követően hazautazott Magyarországra. 1931 és 1934 közt katonai szolgálatot teljesített. 1937-ben barátja hívására Párizsba utazott és a Spanyol Köztársaság toborzó irodájában önkéntesnek jelentkezett. A spanyol polgárháború számos ütközetében vett részt felelős beosztásokban.⁷² A köztársasági csapatok vereségét követően „az utolsók egyikeként hagyta el a spanyol földet”,⁷³ ahonnan Franciaországba menekült. 1941-ig francia internáló táborokban raboskodott, itt kötött szoros barátságot többek közt Rajk Lászlóval és Münnich Ferencel. A táborból Franciaország német megszállása szabadította ki: Németországban, Oscherslebenben egy repülőgépgyárban dolgozott fél évig,⁷⁴ ahonnan Bécsen át titokban hazaszökött 1941 őszén. 1942-ben letartóztatták, de szabadon bocsátását követően is folytatta mozgalmi tevékenységét egészen a „felszabadulásig”.⁷⁵

3.5. Krancz Pál (Düsseldorf, 1908.10.03. – Pécs, 1986.11.02.)

Krancz Pál Németországban született, de még 1910-ben hazaköltöztek. 1923-ban lett a pécsi ifjúmunkás szervezet tagja, 1924-ben a pécsi-, 1925-ben az országos vas- és fémmunkássztrájkban ifjúsági bizalmiként, vagyis a sztrájkörtség tagjaként vett részt. Egyik munkahelyén, az Arnold-cégnél agitáció miatt őrizetbe vették és „kémelhárító börtönbe” vitték 1925. május 2-án. 1925. július 23-án szabadult, szakmájában viszont nem vállalhatott munkát, ezért kubikusként, majd a Zsolnay gyárban segédmunkásként helyezkedett el. A

⁷⁰ *Munkásőr*, 1986. május 1. 14. Következésképp Abelovszky József az egyetlen, aki nem a kommunista vagy munkásmozgalmi szervezkedéssel kapcsolatos retorzióban részesült, hanem éppen ellenkezőleg, a Szovjetunió börtönözte be, esetünkben illegális tartózkodásért, munkavállalásért.

⁷¹ BAKÓ–LÁNG 1975. 9–10.; KOLLEGA TARSOLY 1998. 21.

⁷² *Erdőgazdaság és faipar*, 1986. 7–8.

⁷³ *Erdőgazdaság és faipar*, 1986. 7.

⁷⁴ MNL OL-K-150-VII-9/b. Tömpe István

⁷⁵ *Erdőgazdaság és faipar*, 1989. február 1. 3–5.; *Erdőgazdaság és faipar*, 1986. 7–8.; *Jel-Kép*, 1986. 32–41.; VASS et alii 1976. 662.; KOLLEGA TARSOLY 2006. 138.; *Képes* 7, 1986. augusztus 23. 36–38.; *Népszava*, 1986. április 14. 7.; Történelmi Tár: Tömpe István

Szociáldemokrata Párt tagjaként elvileg ekkortájt (legkorábban 1927-ben) csatlakozott a KMP-be.⁷⁶ A párt illegális sejtjeinek kialakításával foglalkozott a bányavidéken és a város üzemeiben. Illegális sajtótermékeket terjesztett. A sztálingrádi csata után – visszaemlékezései szerint – Pécsen röplapokat szórt, falakra festett jelszavakat. A német megszállás alatt behívták, de megszökött, és a „kommunista csoportok vezetőjeként szabotálta a németek katonai műveleteit”.⁷⁷

3.6. Babella Károly (Végvár, 1908.11.24. – Pécs, 1959.07.18.)

Babella Károly korai kizárása⁷⁸ miatt viszonylag keveset tudunk az életéről. Halálakor a Dunántúli Napló az alábbi sorokat írta róla: „Küzdelmes életútja volt. Már cipészinás korában küzdött a kegyetlen kizsákmányolás ellen. 1929-ben bekapcsolódott a munkásmozgalomba. Az egyik budapesti cipőgyár főbizalmijaként sztrájkot szervezett, később Pécsbányán harcolt a Horthy-fasizmus ellen. A reakciós rendszer feleségével együtt börtönbe vetette, de egyiküket sem tudták megtörni. Kiszabadulása után is folytatta a küzdelmet. Lakása és műhelye a pécsi kommunisták egyik találkozóhelye lett.”⁷⁹ 1928-ban szervezték be az ún. Vörös segélyvonal⁸⁰ szervezetbe, feleségével együtt. Eleinte „kommunista bélyegek” árusításával bízták meg,⁸¹ később ők szórták szét azokat a kommunista röpiratokat, amelyek nagyszabású rendőrségi nyomozáshoz és perhez vezettek.⁸² Lakásukon a hatóságok megtalálták a nyomtatványokat.⁸³ Felesége és testvérei mind részt vettek a szervezkedésben.⁸⁴ A perben végül néhány hónap fogházra ítélték.⁸⁵ Később, 1939-től lakása a pécsi kommunisták rendszeres találkozóhelye lett, ahol előadásokat tartottak, de többek közt itt szerkesztették a Munkás című kommunista lapot is.⁸⁶ A Természetbarátok Turista Egyesülete pécsi csoportja ügyeletes volt, amit a már hivatkozott csendőrkarton szerint politikai agitációra használt fel.⁸⁷ Réti Miklós ellen Babella is tanúvallomást tett.⁸⁸

⁷⁶ Részletesebben ld. 4.7. fejezet, 150. sz. lábjegyzet Krancz Pál párttagságának keltéről.

⁷⁷ HU BAML XXXV.56. Visszaemlékezések gyűjteménye (1979–1989): Krancz Pál Önéletrajz kiegészítés 1., Visszaemlékezés 1–2.; VARGHA 1987. 222–229.; *Új Dunántúl*, 1947. augusztus 20. 3.; ROMVÁRY 2010. 441.; KOLLEGA TARSOLY 2003. 755.; Történelmi Tár: Krancz Pál

⁷⁸ ROZS 2005. 155.; *Új Dunántúl*, 1946. június 23. 4.

⁷⁹ *Dunántúli Napló*, 1959. július 19. 2.

⁸⁰ *Magyarország*, 1932. november 29. 7.

⁸¹ *Kecskeméti Közlöny*, 1933. május 19. 1.

⁸² Babella is a Haraszi-féle kommunista ügy résztvevője volt. BABICS–SZITA 1972. 351.

⁸³ *Kecskeméti Közlöny*, 1933. május 17. 2.

⁸⁴ Feleségét három havi, öccsét 14 napi fogházra ítélték, hűgát felmentették. MNL OL-K-150-VII-9/b. Vajda Gyuláné; MNL OL-K-150-VII-9/b. Babella László; MNL OL-K-150-VII-9/b. Blum Jánosné

⁸⁵ *Kecskeméti Közlöny*, 1933. június 28. 1.; MNL OL-K-150-VII-9/b. Babella Károly

⁸⁶ *Dunántúli Napló*, 1985. július 19. 6.

⁸⁷ MNL OL-K-150-VII-9/b. Babella Károly; *Pécsi Napló*, 1940. október 18. 4.

⁸⁸ *Új Dunántúl*, 1947. június 25. 4.

3.7. Szűcs József (Karlovác, 1912.08.04. – Pécs, 1963.03.05.)

Szűcs József a mai Horvátország területén, Karlovácon született, szülei cselédek voltak. Egyéves korában költöztek Pécsre, viszont édesapja 1914-ben elesett a világháborúban, így családfő nélkül még szegényebbek lettek. Már kisgyerek korában dolgoznia kellett, amiért – visszaemlékezésében – igazságtalannak érezte társadalmi helyzetét. 1919-ben a proletárdiktatúra idején tagja volt a Vörös Pionir Gárdának, akiknek újságkihordással volt a segítségükre. 1935 második felében csatlakozott a munkásmozgalomhoz: illegális kommunisták megkeresésére vállalta, hogy politikai szervezőmunkát végez a bőrgyár munkásai között. Háromtagú pártsejtet építettek ki. A Zrínyi utcai munkásotthonba (az SZDP és a Szakszervezetek székháza) járt, előadásokat, szemináriumokat hallgatott. Itt ismerkedett meg többek között Babella Károllyal. Később az egyetemi ifjúság baloldali csoportjaival is kooperáltak. A német megszállást követően a katonák elfoglalták a munkásotthont, és a köztudottan baloldali dolgozókat munkásszázadokba vonultatták be. Ez elől Szűcs úgy menekült meg, hogy orvosa támogatásával beteget jelentett. A szovjet csapatok érkezéséig a központi utasítás ellenére nem hagyta el a várost.⁸⁹

3.8. Ilku Pál (Bulcsu, 1912.10.08. – Budapest, 1973.07.13.)

Ilku Pál 1932-ben találta meg a kapcsolatot a Szlovákiai Ifjómunkás Szövetség magyar csoportjával. Később bekapcsolódott a Sarló-mozgalomba, valamint a Magyar Szellemi Társaság munkájába. 1935-től apósával⁹⁰ együtt szerkesztette az Új Korszak baloldali pedagógiai lapot. Írásai jelentek meg a Magyar Munkásban és a Magyar Napban. 1937-ben belépett a Csehszlovák Kommunista Pártba, eleinte a kárpátaljai fiatalok mozgalmát szervezte, később káderképző tanfolyamot vezetett. Az 1939-es kárpátaljai bevonulás után néhány hónappal letartóztatták.⁹¹ Bevonultatták, 1941-től katonáskodott, majd a háború vége előtt, 1944 őszén megszökött és a partizánok által ellenőrzött területre menekült. 1946 elejéig Beregszász párttitkára volt, majd az MKP hívására Magyarországra költözött.⁹²

⁸⁹ HU BAML XXXV.56. Visszaemlékezések gyűjteménye (1979–1989): Szűcs József Önéletrajz és 'Visszaemlékezésem a munkásmozgalomban töltött évekre és az előzményekre Pécsen'

⁹⁰ Czabán Samu, a szocialista tanítómozgalom vezetője, a Tanácsköztársaság tanácselnöke

⁹¹ IGNÁCZ–M. KISS 2005. 169.; MNL OL 276. f. 53. cs. 165. ő.e. 72.

⁹² IGNÁCZ–M. KISS 2005. 169–170.; BAKÓ–LÁNG 1975. 271–272.; NEB: Ilku Pál; MNL OL 276. f. 53. cs. 303. ő.e. 60–61.; MNL OL 276. f. 53. cs. 165. ő.e. 72.; KENYERES 1981. 327.; KOLLEGA TARSOLY 2002. 385.; VASS et alii 1976. 237.; NAGY 1977. 185.; ROMVÁRY 2010. 329.; *Pártélet*, 1982. október 1. 87–88.; Történelmi Tár: Ilku Pál

3.9. Aczél György (Budapest, 1917.08.31. – Budapest, 1991.12.06.)

Az 1930-as években kőművesnek, majd színésznek tanult, de egyik iskolát sem fejezte be. Ez idő tájt csatlakozott a Sómér nevű cionista mozgalomhoz, 1935-ben pedig belépett az illegális kommunista pártba. 1942-ben munkaszolgálatos katonának kellett bevonuljon, de betegségre hivatkozva le tudott szerelni. A német megszállás, majd a nyilas uralom idején megbízásokat teljesített a kommunista pártnak, pl. pénzt és papírokat szerzett, emellett aktívan részt vett az üldözött zsidók mentésében is.⁹³

3.10. Szikra Sándor (Balkány, 1917.09.04. – Budapest, 2017.08.23.)

Szikra Sándor tizenéves korában – Aczélhoz hasonlóan – a Sómér mozgalomban tevékenykedett. 1937-ben belépett a Vasas Szakszervezetbe, debreceni ifjúsági csoportot szervezett. 1936-tól az SZDP, 1941-től a KMP tagja, pártmegbízasként is ifjúsági mozgalom szervezésével foglalkozott. 1942-ben, a 'nagy lebukások idején' őt is keresték, de el tudott menekülni és illegalitásba vonult. Ennek ellenére folytatta mozgalmi tevékenységét. 1942 és 1944 között a szakszervezetekhez, a munkás kultúr- és sportcsoportokhoz kiépítették mozgalmi kapcsolataikat. 1943 nyarán nyomdai felszerelést szereztek, és ők nyomtatták a 'Békepárt' újságjait, röplapjait. A német megszállás alatt szervezetükkel röplapokat terjesztettek, falakat festettek a párt ismert jelszavaival. 1944 júliusában letartóztatták, és 12 év börtönbüntetésre ítélték.⁹⁴ 1944-ben Németországba szállítása közben több társával együtt megszökött.⁹⁵ Ifjúsági összekötő lett, és bekapcsolódott a fegyveres ellenállásba is.⁹⁶

3.11. Egri Gyula (Tatabánya, 1923.04.13. – Pécs, 1972.01.11.)

A fiatalon meghalt Egri Gyula 1972-es halálakor számos nekrológ emlékezett meg életéről. A Dunántúli Napló szerint „[...] szinte gyerekfejjel ismerkedett meg családjában és munkatársai körében a kommunista eszmékkel. Apja, a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének egykori katonája, a szakszervezeti mozgalom szókimondó, aktív harcosa volt.”⁹⁷ 1943-ban került kapcsolatba a munkásmozgalommal ifjómunkásként, ekkor lépett be az SZDP-be, majd 1945-

⁹³ VASS et alii 1976. 17.; KOLLEGA TARSOLY 1998. 76.; NEB: Aczél György; Történelmi Tár: Aczél György

⁹⁴ BALAS 2002. 115. szerint 15 évet kapott (megj.: Szikra eredeti neve Lichtmann Sándor)

⁹⁵ PUSKÁS 1966. 764.; OROSZ–PINTÉR 1962. 58.; HEGEDŰS 1982. 99.

⁹⁶ MNL OL 276. f. 54. cs. 52. ö. e. 76.; MNL OL 276. f. 54. cs. 200. ö. e. 69.; Történelmi Tár: Szikra Sándor; VARGA 2001. 712.; *Ifjú Kommunista*, 1979. október 1. 33.; Szikra Sándor 100. (Youtube-on elérhető interjú a 99 éves Szikra Sándorral életéről)

⁹⁷ *Dunántúli Napló*, 1972. január 13. 1.

ben az MKP-be. A német megszállás idején „propagandaanyag terjesztésével”⁹⁸ támogatta a kommunista ellenállást.⁹⁹

3.12. Gábri Mihály (Brassó, 1921.04.28. – halál helye és ideje ismeretlen)

Gábri Mihály „felszabadulás” előtti tevékenységéről annyit tudunk, hogy 1942-ben a román hadsereg katonai szolgálatra hívta be, ami elől Magyarországra szökött. Ezután a Győri Vagon- és Gépgyárban helyezkedett el, ahol kapcsolatba került baloldali munkásokkal, akiktől megbízásokat kapott. Már Romániában is munkásmozgalmi tevékenységben vehetett részt, ugyanis egyik káderjellemezése szerint „Romániában töltött éveit a Román Munkáspárt Központi Bizottságától kapott információ alapján tisztázódtak”.¹⁰⁰

3.13. Farkas László (1919. – 1992.)

Farkas László 1937-ben lépett be az SZDP-be és a Vasas Szakszervezetbe, a VIII. kerületben ifjúsági titkár volt. Pár évre rá, 1940-ben lépett be az illegális kommunista pártba. 1941-ben be kellett vonuljon Jugoszlávia ellen. Később letartóztatták és államellenes izgatás és hűtlenség vádjával négy évre elítélték. 1944-ben, amikor feltételesen szabadlábra került, megszökött a katonai szolgálatból, és a „fegyveres ellenállást” erősítette.¹⁰¹

3.14. Horváth Gyula (Nagyvázsony, 1912.09.15. – Budapest, 1992.09.14.)

Horváth Gyula 1927-ben került kapcsolatba a munkásmozgalommal, bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, 1929-ben pedig a Kommunista Ifjómunkások Magyarországi Szövetsége (KIMSZ) tagja lett. 1931-ben az „állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló cselekmény miatt 6 havi börtönrre”¹⁰² ítélték. Szabadulását követően – 1932-ben – belépett a KMP-be. 1936-ban bevonult katonai szolgálatra, a következő évben leszerelték. 1939-ben még egyszer behívták, de egy hónap után leszerelt. Ezután az SZDP IX. kerületi szervezetében látott el feladatokat.¹⁰³

⁹⁸ NEB: Egri Gyula

⁹⁹ KOLLEGA TARSOLY 2002. 78.; KENYERES 1981. 172.; NEB: Egri Gyula; Történelmi Társaság: Egri Gyula; GYARMATI-PALASIK 2013. 194–195.; *Dunántúli Napló*, 1972. január 16. 1.; HU BAML XXXV.1. 1957–89. 1. fcs. 7.ö.e. 1–2.; HU BAML XXXV.1. 1957–89. VI. fcs. 2.ö.e. 1–2.

¹⁰⁰ NEB: Gábri Mihály; GYARMATI-PALASIK 2013. 213–214.; Történelmi Társaság: Gábri Mihály; MNL OL 276. f. 53. cs. 159. ö. e. 62.; MNL OL 276. f. 54. cs. 152. ö. e. 50.

¹⁰¹ Történelmi Társaság: Farkas László

¹⁰² MNL OL-K-150-VII-9/b. Horváth Gyula

¹⁰³ GYARMATI-PALASIK 2013. 253–254.; Történelmi Társaság: Horváth Gyula; ÁBTL archontológia: Horváth Gyula

3.15. Felczán Andor (Budapest, 1917.06.01. – 1981.09.27)

Felczán félárvaként nőtt fel, apja 1-2 éves korában meghalt. Anyja takarítónő, apja kisüzemi munkás volt. Politikai pályafutását megelőzően gyári munkásként dolgozott. 1936-ban belépett a Vasas Szakszervezetbe, de egy év után kilépett, mert szerinte a főbizalmi nem képviselte elég „őszintén a munkások érdekeit”.¹⁰⁴ 1945-ben lépett be az MKP-be, majd közigazgatási tanfolyamot- és pártiskolát végzett, valamint jegyzői vizsgát tett.¹⁰⁵

3.16. Deák Livia (Budapest, 1919.08.30. – Budapest, 2003.11.27.)

Deák Livia 18 éves korában 1937-ben került a munkásmozgalomba. Az SZDP „kommunista befolyás alatt álló” ifjúsági csoportjának tagjaival lépett kapcsolatba. Ekkor léphetett be az SZDP-be.¹⁰⁶ 1939-ben már megbízták a VI. kerületi ifjúsági csoport vezetésével. Rendszeresen részt vett a Ságvári Endre által vezetett üléseken, melyeken marxista politikai képzésben részesült. 1941-ben választották be az Országos Ifjúsági Bizottságba. Feladata volt, hogy Békés megyében ifjúsági csoportot szervezzon. 1942 júniusában letartóztatták, de mivel szabadlábon védekezhett, megszökött, és a következő két évben illegálisan végezte tevékenységét. Mivel körözés alatt állt, annak ellenére, hogy megváltoztatta külsejét, egy csendőrnnyomozó 1944-ben felismerte, így újra bebörtönözték. Először a Conti utcai börtönbe, majd a szovjetek közeledésével a ravensbrücki koncentrációs táborba vitték. Deák Líviát itt, Németországban érte a felszabadulás.¹⁰⁷

3.17. Czárt Ferenc (Hegyszentmárton, 1924.11.11. – Pécs, 1985.11.06.)

Czárt Ferenc 1939–1943-ig tagja volt a Pécs-Gyárvárosi Ifjúmagyarország nevű önálló ifjúsági szervezetnek, amit 1943-ban feloszlattak. Az egyesület – állítólagosan egyben maradt – tagságával háború- és németellenes tüntetéseket szervezett.”¹⁰⁸

¹⁰⁴ Felczán Andor Ti.: 16903 HM HIM Központi Irattár Önéletrajz 1.

¹⁰⁵ Felczán Andor Ti.: 16903 HM HIM Központi Irattár Önéletrajz; MAROSSY 2018. 215.

¹⁰⁶ Az MNL OL 288. f. 5/362. ö. e. 127. 1965. március 30-i és az MNL OL 288. f. 5/496. ö. e. 279. 1969. augusztus 13-i MSZMP jegyzőkönyvek szerint „1937 óta párttag”. A Révai Új Lexikona szerint „Az MSZDP tagja (1937-től) [...] Az illegális KMP tagja (1941-től)” KOLLEGA TARSOLY 2000. 204.; *Lányok, Asszonyok*, 1977. november 1. 6.

¹⁰⁷ KOLLEGA TARSOLY 2000. 203–204.; VARGA 2001. 694.; Történelmi Tár: Deák Livia; *Lányok, Asszonyok*, 1977. november 1. 6.; *Békés Megyei Népiújság*, 1968. december 4. 3.; MNL OL-K-150-VII-9/b. Deák Livia

¹⁰⁸ idézet forrása: HU BAML XXXV.1.1. fcs. 6. ö.e. Önéletrajz; bekezdés forrásai: HU BAML XXXV.1.1. fcs. 6. ö.e. Javaslat és Önéletrajz; MNL OL 288. f. 5/29. ö. e. 11.; MNL OL 276. f. 54. cs. 138. ö. e. 51.

4. Prozopográfiai elemzés

Elemzésem célja, hogy megismerjük a célcsoport szociodemográfiai összetételét: hogyan viszonyulnak a baranyai/pécsi pártelit szociodemográfiai jellemzői az ország más területein azonosítható mintákhoz? E tekintetben fontos kérdés, hogy a központi pártszervek milyen elvárásokat fogalmaztak meg az ideális pártkáderrel kapcsolatban. Ami a párt szociális összetételét illeti, leginkább a származás és az eredeti foglalkozást illetően voltak kíváncsiak a pártvezetésnek. A párt „munkáspárt” jellegét „munkás” tagsággal lehetett igazolni és demonstrálni.¹⁰⁹ A munkásmozgalmi múlt és a minél régebbre datálható párttagság szintén előnyt jelentett. Az iskolai végzettséggel kapcsolatban nem voltak szigorú elvárások. Az ideológiai képzés legfőbb platformja a kezdetektől fogva a pártiskola volt, annak elvégzése azonban elvárás volt minden elvtárral szemben.¹¹⁰ A helyi illetőség azt gondolnánk, hogy előnyt jelent egy városi/megyei pártszervezet vezetéséhez, azonban a tapasztalatok nem erről árulkodnak: a lokális kötődés nem, vagy csak nagyon csekély szerepet játszott a káderek kiválasztásánál.

4.1. A pártfunkció kezdetén betöltött életkor

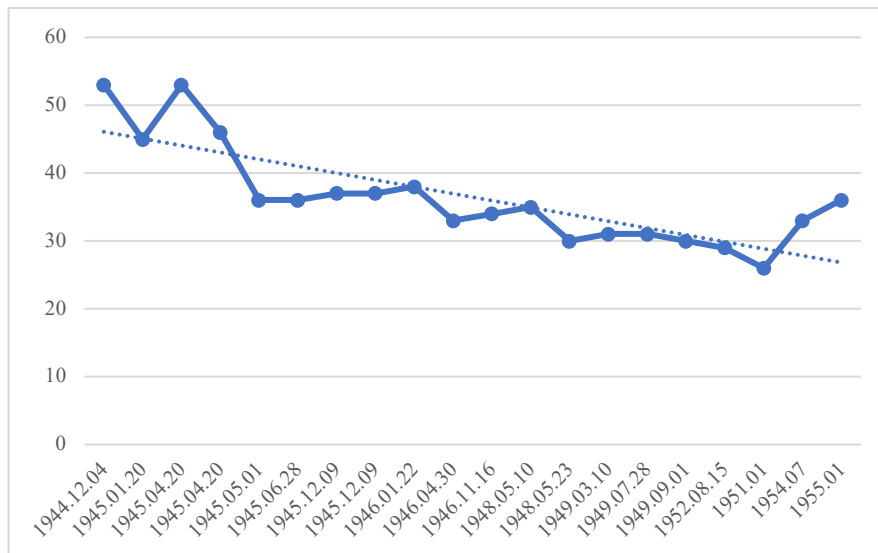
A pártvezetők átlagéletkora a titkári funkció betöltésekor 36 év. Az életkort 26 és 53 év közt a leggyakrabban a harmincas korosztály jellemezte, a 20 betöltött pozícióból 15 esetében. A legfiatalabb Czárt Ferenc volt, az idősebb korosztályt pedig Boros István és Abelovszky József képviselték, akik mindketten első világháborút megjárt, ideológiailag jól felkészült funkcionáriusok voltak.

Míg az 1956 utáni Kádár-korszak tendenciája az öregedő káderállomány volt,¹¹¹ az 1945–1956 közötti baranyai pártvezetés esetében az életkor fokozatos csökkenése figyelhető meg. Az alábbi diagram szemlélteti a pártfunkció kezdetén betöltött életkor alakulását.

¹⁰⁹ *Pártmunkás*, 1949. január 10. 5. évfolyam, 1. szám. 3-4.; *Pártmunkás*, 1949. január 25. 5. évfolyam, 2. szám. 8.

¹¹⁰ *Pártmunkás*, 1949. február 10. 5. évfolyam, 3. szám. 11.

¹¹¹ HUSZÁR 2005. 45–58.

1. diagram: A pártvezetők életkorának alakulása

A korszakra jellemző „fiatalodást” nagyon jól szemlélteti a trendvonal, ami a 40-50 év közt az 50-hez közelebb helyezkedik el a Rákosi-éra kezdetén, majd a 30 alatt zárja az időszakot. De szemléletes eredményt hoz az 1945–1956-os időszak kettéosztásával számított átlagéletkorok összehasonlítása is: ha az MKP-MDP pártok fennállása szerint vizsgáljuk meg az átlagéletkor alakulását, akkor az MKP esetében 41, az MDP alatt pedig 31 évet kapunk, ami jelentős különbség.

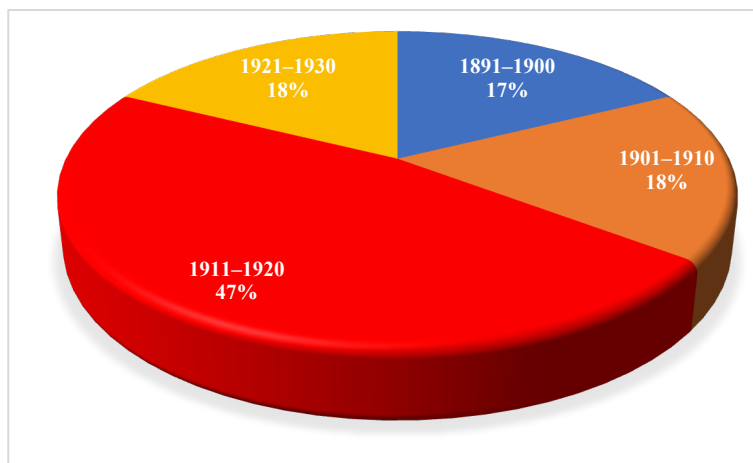
Borsodban az 1960-as években 38 év,¹¹² Budapesten 1956–1989-ig 42 év¹¹³ volt az átlagéletkor, ami megerősíti a káderállomány korábban említett öregedését. Káli Csaba Zala megyére nem az általam használt ’pártfunkció kezdetén betöltött életkorok’ átlagát, hanem az 1950 márciusában vezető és beosztott politikai munkatársak átlagéletkorát mutatta ki. A megyei-, járási és a városi munkatársak átlagában ez 29,9 év volt.¹¹⁴ Varga Balázs nem átlagéletkort, hanem a születési idő szerinti megoszlást mutatta ki, amelyből a legtöbben (39%)¹¹⁵ az 1911–1920 között születettek voltak. A baranyai vezetőkre ezt az indikátort alkalmazva a 2. diagram által szemléltetett megoszlást kapjuk.

¹¹² KIS 2021. 13.

¹¹³ RÁCZ 2018. 98.

¹¹⁴ KÁLI 2021. 303.

¹¹⁵ VARGA 2009. 110.

2. diagram: A pártvezetők születési idő szerinti megoszlása

A győri vezetőréteghez hasonlóan Baranyában is az 1911-1920 között születettek voltak a legtöbben (47%), ami 1945-ben a 25–34 éves korosztályt jelentette.

4.2. Származás

A pártvezetők javarészt (59%) munkáscsaládból származtak. Iparos családból származott Egri Gyula (kőfaragó, majd villanyszerelő) és Farkas László (borbély segéd). Alkalmazott volt Boros István és Tömpe István apja mint vasúti és postai tisztviselő, illetve idősebb Babella Károly¹¹⁶ mint pénzügyi tisztviselő. Egyedül Ilku Pál származott parasztcsaládból.¹¹⁷ Szikra Sándort pedig – aki az életrajzi forrás szerint „jómódú családban született, apja nagybérlő volt”¹¹⁸ – a polgársághoz soroltam.¹¹⁹ Rajkovits apja nyomdász kisiparosként dolgozott,¹²⁰ viszont 1911-ben csődbe ment.¹²¹ Ezt követően telepedtek le Pécssett, ahol az apa különböző városi tisztviselői pozíciókat töltött be.¹²² Eredeti nyomdász szakmájából kiindulva, Rajkovits származását a munkássághoz soroltam. A 2. diagram szemlélteti a származás szerinti megoszlást.

¹¹⁶ Tisztségei a Végváritakarék- és önszegélyző-egylet mint szövetkezetben: 1896–97-ben alkönyvelő: *Mihók-féle Magyar Compass* 24/2. 1896. 99.; *Mihók-féle Magyar Compass* 25/2. 1897. 106.; 1898–99-ben alpenztárnok: *Mihók-féle Magyar Compass* 26/2. 1898. 153.; 1901-ben és 1903-ban igazgatósági tag: *Mihók-féle Magyar Compass* 29/1. 1901. 913.; *Mihók-féle Magyar Compass* 31/1. 1903. 813.; 1904. március 16-án igazgatósági tagsága megszűnt: *Központi Értesítő*, 1904. 737.

Tisztségei az Országos Központi Hitelszövetkezetben: 1910-ben igazgatósági tag: *Központi Értesítő*, 1910. 1626.; 1912. július 5-én igazgatósági tagsága megszűnt: *Központi Értesítő*, 1912. 1969.

¹¹⁷ MNL OL 276. f. 53. cs. 303. ö.e. 60; MNL OL 276. f. 53. cs. 165. ö.e. 72.; HORVÁTH-HUBAI 2005. 169–170.

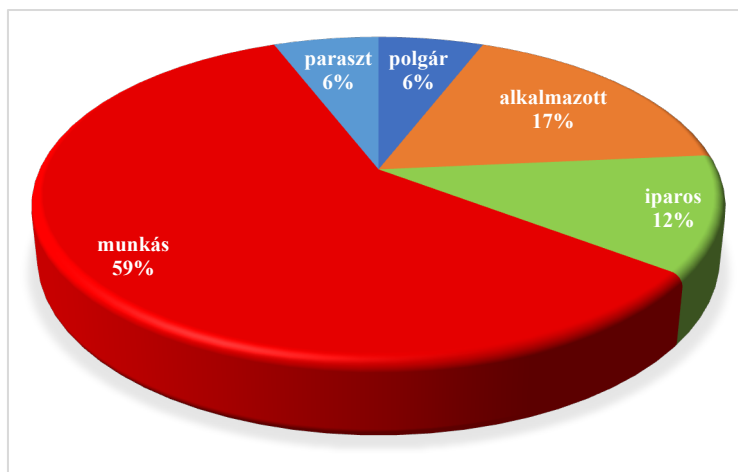
¹¹⁸ Történelmi Tár: Szikra Sándor

¹¹⁹ GYÁNI-KÖVÉR 2001. 272-273, 295-297, 336-337

¹²⁰ *Magyar Könyvszemle*, 1901. 1.; *Magyar Könyvszemle*, 1909. 9.

¹²¹ *Pénzügyi Közlöny*, 1911. október 1. 813., *Magyar Kereskedők Lapja*, 1911. szeptember 16. 15.; *Pécsi Napló*, 1911. szeptember 27. 5.

¹²² Rajkovits Károly 1926-ban és 1927-ben városi irodasegédet, *Dunántúl*, 1926. október 7. 3. és *Dunántúl*, 1927. március 25. 4.; 1931-ben helyettes jegyző, *Dunántúl*, 1931. június 28. 4. és *Pécsi Napló*, 1931. június 17. 3.; 1938-ban és 1939-ben városi segédhivatali igazgató, *Pécsi Napló*, 1938. december 18. 4.; majd 1939-ben elnök, *Nemzeti Ujság*, 1939. július 9. 19. és *Pécsi Napló*, 1939. július 2. 4.

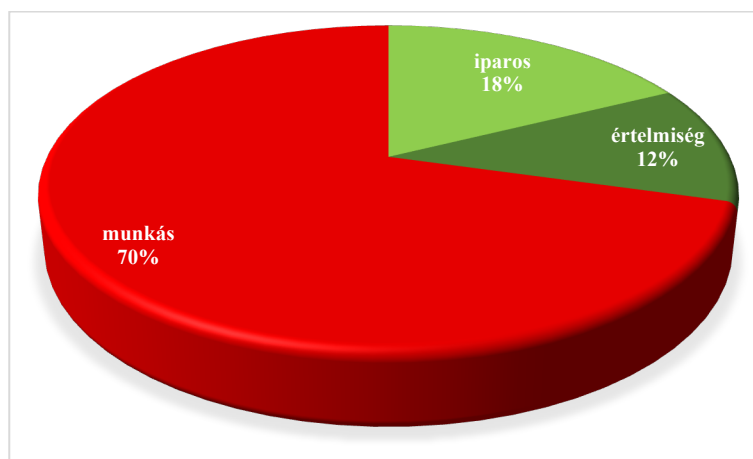

3. diagram: A pártvezetők származás szerinti megoszlása

A diagram által mutatott „vörös” túlsúly beleilleszkedik a hasonló tanulmányokban feltárt munkás reprezentációba¹²³: a pártvezetők 59%-a származott munkáscsaládból.

4.3. Eredeti foglalkozás

A 17 pártfunkcionárius közül 12-nek (70%) volt eredeti foglalkozása valamilyen munkás szakma (pl. géplakatos, kőműves, vasmunkás, tímár stb.). Iparos foglalkozásúak hárman voltak: Tömpe István kárpitos, Babella Károly cipész és Horváth Gyula asztalos. A szülőkkel ellentétben ketten értelmiségiek lettek: az alkalmazotti családból származó Boros István tanár és a paraszti sorból érkező Ilku Pál tanító képesítést szerzett. Boros a doktori minősítést is megszerezte.

4. diagram: A pártvezetők eredeti foglalkozás szerinti megoszlása¹²⁴

¹²³ Borsodban 64,6%: KIS 2021. 14.; Jászberényben 49%: CSEH 2018. 138.; GYÖRBE 41,8%: VARGA 2009. 113–116.; Budapesten 77%: RÁCZ 2018. 124.

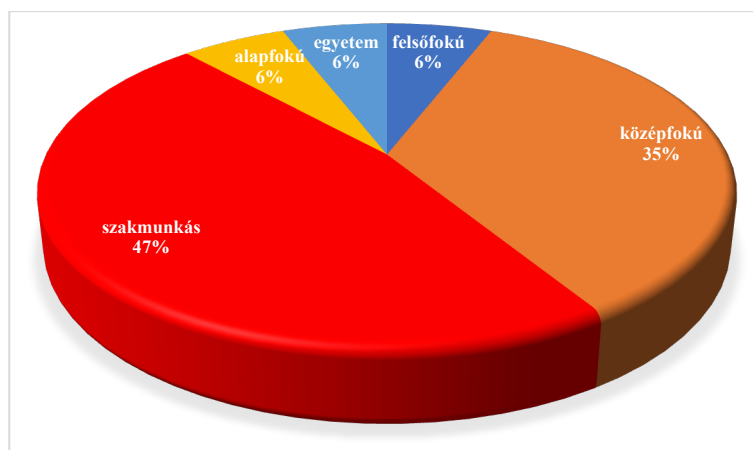
¹²⁴ Munkásreprezentáció más tanulmányokban: Győrben 59,3%: VARGA 2009. 124–126.; Borsodban 73%: KIS 2021. 15.; Jászberényben 50%: CSEH 2018. 138.; Zalában 48%: KÁLI 2019. 590–592.; Budapesten 72%: RÁCZ 2018. 133. Az országos tagság összetétele 1946 nyarán: az 596 000 tagból 32,6 % munkás, 39,4 % paraszt, 4,8 % értelmiségi, 1948 első felében: a 717 000 tagból 41,5% munkás, 32,8% paraszt, 2,3% értelmiségi. HABUDA–RÁKOSI 1976. 60.

A káderek túlnyomó többsége a szakmájában dolgozott, csupán hárman voltak, akik valami más tevékenységet (is) végeztek. Boros Istvánt a Haraszi-perben betöltött szerepe miatt kényszernyugdíjazták. Ezt követően biztosító intézeti tisztviselőként helyezkedett el a Trieszti Általános Biztosító pécsi főügynökségénél.¹²⁵ Szikra Sándor 1943-ig szakmájában dolgozott épületlakatosként, ettől az évtől letartóztatásáig kereskedelmi ügynök volt.¹²⁶ Deák Livia pedig mint női szabó az Adria Selyemszövő Gyárban dolgozott számlázóként.¹²⁷

4.4. Iskolai végzettség a pártfunkció kezdetén

Az iskolai végzettség esetén a Horthy-korszak iskolarendszeréből indultam ki.¹²⁸ A diploma vagy az azzal akkoriban egyenértékű végzettséget felsőfokúnak kategorizáltam, ettől különválasztva az egyetemi végzettséget. Akik érettségit, vagy ezen túl valamilyen – nem felsőfokú – képesítést szereztek, illetve akik elvégezték a polgári iskola négy osztályát a középfokú végzettségűek, tőlük elkülönítve azokat, akik valamilyen szakmát tanultak. Az elemi iskolát végzett kádereket hívtam alapfokú végzettségűeknek.

Elemi iskolát végzett Aczél György, aki ugyan kőművesnek és színművészek is tanult, de egyik iskolát sem fejezte be. Polgári iskoláig jutott Gábri Mihály, Felczán Andor és Deák Livia. Érettségit szerzett Tömpe András, Krancz Pál és Szikra Sándor. Boros István tanári, Ilku Pál pedig tanítói diplomát szerzett, Boros később doktori oklevelet is. A többiek az elemi iskola befejezése után valamilyen szakmát tanultak ki, a legtöbben géplakatosnak tanultak, de többen iparosnak álltak.

5. diagram: A pártvezetők iskolai végzettség szerinti megoszlása a pártfunkció kezdetén

¹²⁵ NAGY 2007. 109.

¹²⁶ Történelmi Tár: Szikra Sándor

¹²⁷ Történelmi Tár: Deák Livia

¹²⁸ PUKÁNSZKY–NÉMETH 1996. 611–628.

Ahogy a 4. diagramon jól látható, a pártfunkcionáriusok többsége szakmunkás vagy középfokú végzettségű, felsőfokú tanulmányokat csak Boros István és Ilku Pál folytatott. Ez a megoszlás ellentmond a közkeletű feltételezésnek, mely szerint a pártelit alacsony iskolázottságúakból állt, annak ellenére, hogy a felsőfokú (vagy különösképpen az egyetemi) végzettséget valóban kevesen képviselték.

4.5. Politikai iskolázottság

A pártiskolai végzettség a kezdetektől fogva nagyon fontos platformja volt a kádereképzésnek, ahogy azt a baranyai pártelit esetében is megállapíthatjuk. A vizsgálat alá vont 17 személy közül a többség részesült valamiféle pártoktatásban. Pár hónapos pártiskolát végzett: Szűcs József (2 hónapos),¹²⁹ Szikra Sándor (5 hónapos),¹³⁰ Egri Gyula (6 hónapos),¹³¹ Gábri Mihály (két-, majd hathetes, később 1947-ben Budapesten hat hónapos pártiskola),¹³² Horváth Gyula (3 hónapos),¹³³ Felczán Andor (3 hónapos)¹³⁴. Egy évnél hosszabb pártoktatásban részesült: Krancz Pál (1 év),¹³⁵ Farkas László (6 hónapos majd 2 éves),¹³⁶ Deák Livia (2 hónapos majd 1 éves)¹³⁷ és Czárt Ferenc (2 hónapos, 3 hónapos majd 2 éves)¹³⁸. Nincs forrásunk Babella Károly és Rajkovits Ede politikai iskolázottságáról.

Boros István és Abelovszky József, a két *'doyen'* már komoly ideológiai képzést kaphatott az orosz/szovjet tartózkodása alatt. Abelovszky 1944-ben a kijevei magyar partizániskola politikai oktatója¹³⁹ volt, ennek ellenére később középfokú kádereképző oktatást¹⁴⁰ végzett itthon is. Ilku Pál is a képzettebb „elvtársak” közé sorolható, hiszen már 1938-ban kádereképző oktatást vezetett¹⁴¹ a kárpátaljai fiatalok részére. Később, az 50-es években beírást a moszkvai Vorosilov Katonai Akadémiára,¹⁴² ahonnan a forradalom kitörése miatt a tanulmányait megszakítva tért haza.¹⁴³

¹²⁹ HU BAML XXXV.56. Visszaemlékezések gyűjteménye (1979–1989): Szűcs József Önéletrajz 5.

¹³⁰ MNL OL 276. f. 54. cs. 52. ő. e. 76.; Történelmi Tár: Szikra Sándor

¹³¹ GYARMATI–PALASIK 2013. 194.; NEB: Egri Gyula; Történelmi Tár: Egri Gyula

¹³² GYARMATI–PALASIK 2013. 213.; NEB: Gábri Mihály; Történelmi Tár: Gábri Mihály

¹³³ GYARMATI–PALASIK 2013. 253.

¹³⁴ MAROSSY 2018. 215.

¹³⁵ MNL OL 288. f. 5/93. ő. e. 313.

¹³⁶ Történelmi Tár: Farkas László

¹³⁷ MNL OL 288. f. 5/362. ő. e. 127.; Történelmi Tár: Deák Livia

¹³⁸ HU BAML XXXV.1.1. fcs. 6. ő.e. Önéletrajz

¹³⁹ BAKÓ–LÁNG 1975. 9–10.

¹⁴⁰ MNL OL 276. f. 54. cs. 155. ő. e. 38.

¹⁴¹ IGNÁ CZ–M. KISS 2005. 169.

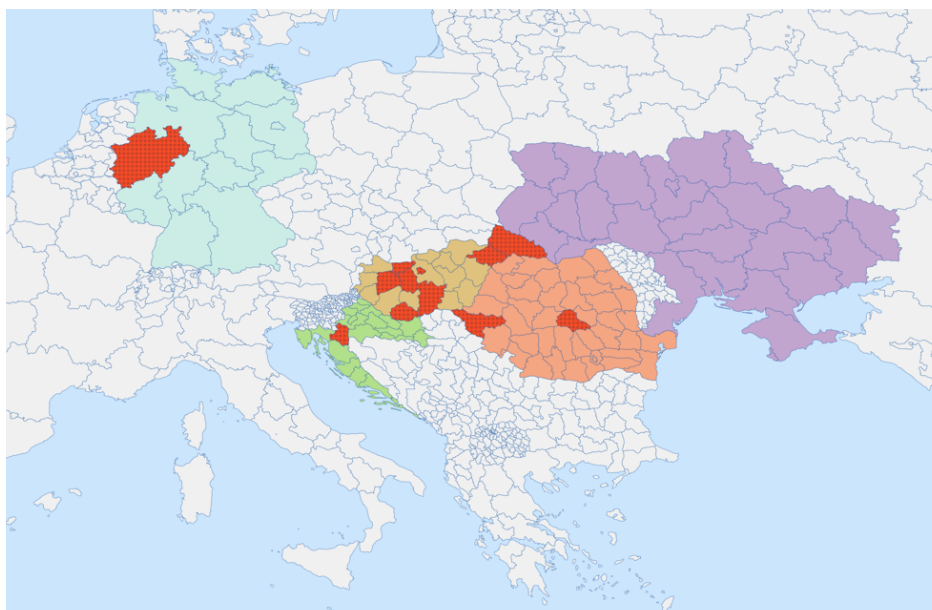
¹⁴² MNL OL 276. f. 53. cs. 165. ő.e. 72.

¹⁴³ IGNÁ CZ–M. KISS 2005. 170.; NEB: Ilku Pál; Történelmi Tár: Ilku Pál

4.6. Pécsi illetőség

Lényegesnek véltem megvizsgálni, hogy a baranyai és pécsi vezető pártfunkcionáriusok közül hánynak volt korábban kötődése Pécshez vagy Baranyához. A 17 pártvezető közül 16-nak tudjuk a pontos születési helyét, amelyek a legnagyobb variabilitást mutatják: a 16 személy 12 különböző megyéből/tartományból származik, közülük egyedül Czárt Ferenc született Baranya megyében. Négyen születtek Budapesten, ketten pedig Fejér megyében, 11-en a trianoni Magyarország, négyen a történelmi Magyarország területén, Krancz Pál pedig Németországban. A születés helye persze nem zárja ki, hogy valaki később pécsi illetőségű legyen, jó példa erre Krancz Pál, akinek szülei 1910-ben, kétéves korában visszaköltöztek Pécsre, így helytelen lenne kizárni ebből a körből. Ezt a példát erősíti Boros István,¹⁴⁴ Szűcs József,¹⁴⁵ Rajkovits Ede¹⁴⁶ és Babella Károly¹⁴⁷ is.

Az 1. sz. ábra a pártvezetők születési helyét jelöli a térképen, melyen jól látható annak szórtsága és a Baranyától való távolsága.

1. ábra: A pártvezetők születési helyei (megye/tartomány pirossal jelölve)

Születési helye egyedül Czártot köti Baranyához, illetve életútjuk alatt öten költöztek még a pártfunkció betöltését megelőzően a városba, így a káderek egyharmada (35%) volt baranyai/pécsi illetőségű.¹⁴⁸ A pártfunkcionáriusokat tehát születési helyük vagy múltjuk – előzetes várakozásaimhoz képest – ritkább esetben kötötte Pécshez vagy Baranyához, amiből

¹⁴⁴ Az 1922-es Szovjetunióból való hazatérésekor Pécssett telepedett le.

¹⁴⁵ Szülei 1913-ban, egyéves korában költöztek Pécsre.

¹⁴⁶ Szülei az 1910-1920-as években költöztek el Bajáról Pécsre.

¹⁴⁷ Az 1930-as években már Pécssett fejtett ki munkásmozgalmi tevékenységet.

¹⁴⁸ A győri vezetőréteg esetén ez kb. 40%. VARGA 2009. 111.

arra következtethetünk, hogy a kommunista párt káderpolitikájában a helyismeret vagy a helyi kapcsolatok nem – vagy nagyon kevéssé – játszottak szerepet.

4.7. Párttagság kelte

A párttagság keltének vizsgálatába beleértem a már legális MKP-n felül az illegális KMP-t és az 1925-ben alapított Magyarországi Szocialista Munkáspártot, továbbá minden külföldi kommunista pártot¹⁴⁹, amennyiben a csatlakozás dokumentált módon megtörtént.

A 17 pártfunkcionárius közül 12-en már 1945 előtt beléptek valamely kommunista pártba, a belépési időpontja viszont az öt 1945-ben belépett vezetőn kívül teljesen különböző. Logikusan a két rangidős, Boros és Abelovszky rendelkezik a legrégebbi párttagsággal: Boros István még az orosz hadifogsága alatt lépett be az ottani bolsevik pártba és lett később annak titkára, Abelovszky József pedig 1919-ben lépett be a KMP-be. Az 1945-ben belépők jellemzően a „fiatalabbak” (1910-20-as években születettek): Egri Gyula 22, Gábri Mihály 24, Felczán Andor 28, Deák Livia 26 és Czárt Ferenc 21 évesen lépett be az akkor már legális kommunista pártba. A későbbi születés persze nem jelentette egyúttal a későbbi csatlakozást is: Aczél György 18 évesen 1935-ben, Szikra Sándor 1938-ban 21 évesen, Farkas László 1940-ben 21 évesen lépett be a KMP-be. Mindenesetre az elmondható, hogy 18-19 évestől a húszas éveik végéig bezárólag léptek be a pártba.

A párttagság kelte általában könnyen megállapítható, mert azt a keletkezett iratok egyértelműen megerősítik. Nem így van ez Krancz Pál és Szűcs József esetében. Előbbi párttagságára négy különböző verziót lehet kiolvasni a forrásokból: 1927, 1929, 1934 és 1944.¹⁵⁰ Saját elmondása szerint „Az MSZMP-nek 1927 óta voltam a tagja”¹⁵¹, ami könnyen lehet, hogy csak az adatok kozmetikázása, mivel minden „elvtárs” érdeke az volt, hogy munkásmozgalmi, illegalitásbeli múltját és párttagságának keltét minél korábbról eredeztesse. Érdeke lehetett ez anyagi okokból (pl. a nyugdíjának megállapításánál), de a párton belüli renoméjának növelését is szolgálhatta. Szűcs József esetén a sorok közt olvasva következtethetünk: nekrológja szerint „1935-ben már a párt, a munkásmozgalom katonája”¹⁵², visszaemlékezésében: „[...] ahol 1938 júniusig

¹⁴⁹ Erre példa Boros István, aki 1918-ban az oroszországi bolsevik pártba, Tömpe István, aki 1929-ben a Francia Kommunista Pártba és Ilku Pál, aki 1937-ben a Csehszlovák Kommunista Pártba lépett be.

¹⁵⁰ Pécs Lexikon szerint 1934-ben, ROMVÁRY 2010. 441.; MNL OL 288. f. 5/93. ő. e. 313. 1958. szeptember 2-i MSZMP jegyzőkönyv szerint 1927-től 1944-ig az SZDP-nek, 1944-től az MKP-nek a tagja. HU BAML XXXV.1. 6. fcs. 1. ő.e. Régi munkásmozgalmi elvtársak kérdőívében így nyilatkozott: „1929-ben kapcsolódtam a KMP-hez, igazolva 1934-től”; MNL OL 288. f. 5/972. ő. e. 289. 1986. július 1-i MSZMP jegyzőkönyv szerint „a Baranya megyei Párt-végrehajtóbizottság Krancz Pál elvtársat – saját kérésére – 1986. május 13-i ülésén eredeti, 1927-es párttagsága keltével visszavette az MSZMP tagjainak sorába”.

¹⁵¹ HU BAML XXXV.56. Visszaemlékezések gyűjteménye (1979–1989): Krancz Pál Önéletrajz 1.

¹⁵² *Dunántúli Napló*, 1963. március 7. 4.

dolgoztam. Itt ismerkedtem meg Kóti István elvtárssal, aki szintén az illegális Kommunista Párt tagja volt, vele szoros barátságban voltam.”¹⁵³ Következésképp a legvalószínűbb, hogy Szücs 1935-ben nem az SZDP-be, hanem a KMP-be lépett be.

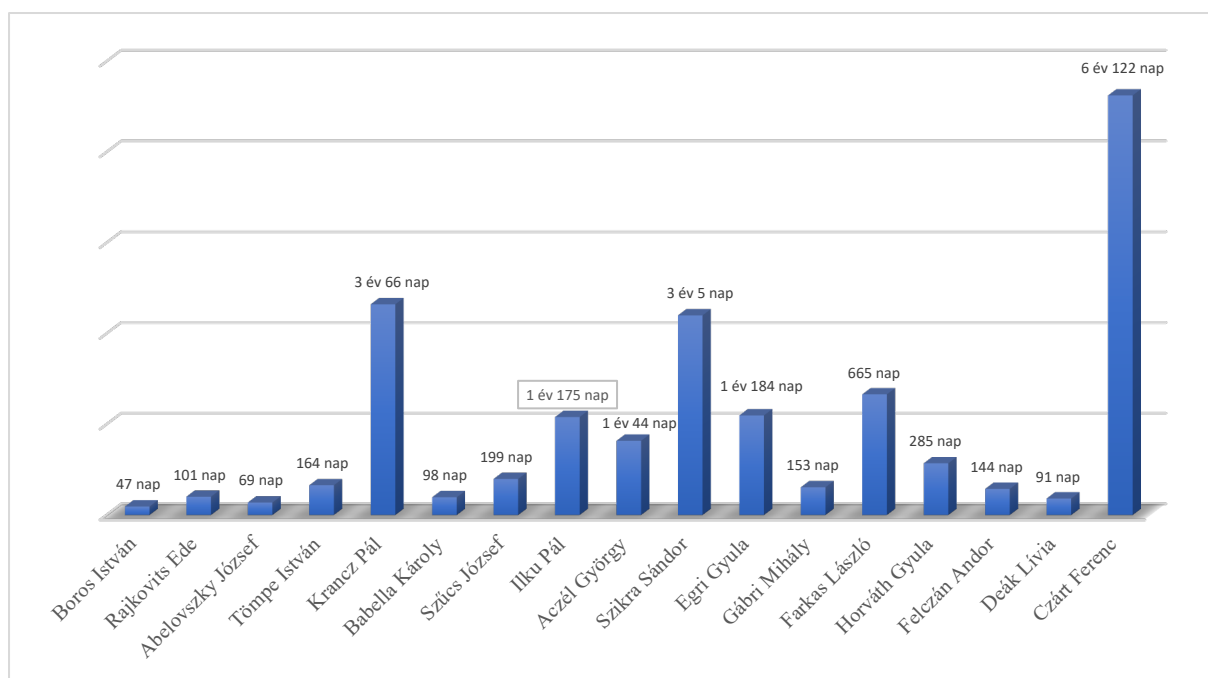
4.8. Pártfunkció betöltésének hossza

Az első évben nem volt jellemző, hogy pártfunkciókat hosszabb ideig betöltsenek, erre elsőként Krancz Pál esetében látunk ellenpéldát, amikor 1945 decemberében elfoglalja az MKP Baranya Megyei Bizottsága titkári posztját, amit egészen a két munkaspárt egyesüléséig (1948. május) be is tölt, amikor Aczél György váltja, aki kicsit több mint egy évig töltötte be az első titkári pozíciót. Őt is viszonylag hosszabb távú titkári „adminisztrációk” követték: Szikra Sándor három, Egri Gyula és Farkas László pedig másfél-másfél évig látták el a megyei első titkári feladatokat.

Az MKP Pécs Városi Bizottsága titkáráként Ilku Pál majd’ másfél évig látta el feladatait. Az 1948-as „fordulat” után több viszonylag rövid ideig¹⁵⁴ tevékenykedő titkári kinevezés következett. 1951-től pedig Czárt Ferenc rendkívül hosszú első titkári időszaka egészen 1957-ig tartott. A pártfunkció betöltésének hosszát szemléltető diagramon jól látszik, hogy a rövid ciklusú pár hónapos kinevezés-áthelyezés/leváltás a jellemzőbb erre az időszakra. A 17 titkárból tíz esetén egy évnél rövidebb ciklust töltenek be, ebből nyolc esetben fél évnél is rövidebbet, következésképp a káderek gyakori mozgatása, pozícióváltása volt inkább a jellemző, Krancz Pál, Szikra Sándor és legfőképp Czárt Ferenc a ritka kivételek ez alól.

¹⁵³ HU BAML XXXV.56. Visszaemlékezések gyűjteménye (1979–1989): Szücs József Önéletrajz 3.

¹⁵⁴ Horváth Gyula 1948.05.10.–1949.02.19.; Felczán Andor 1949.03.10.–1949.08.; Deák Livia 1949.09.01.–1949.12.01.

6. diagram: A pártvezetők pártfunkció betöltésének hossza szerinti alakulása

4.9. Pozícióváltás oka

A pozícióváltás oka 17 esetből nyolcszor áthelyezés vagy előléptetés: Boros István főispán,¹⁵⁵ Abelovszky József földhivatali vezető,¹⁵⁶ Tömpe István alispán,¹⁵⁷ Krancz Pál polgármester,¹⁵⁸ Egri Gyula belügyminiszter helyettes,¹⁵⁹ Horváth Gyula ÁVH főosztályvezető,¹⁶⁰ Gábris Mihály az MDP KV Párt- és Tömegszervezetek Osztálya osztályvezető-helyettese¹⁶¹ lett. Közéjük tartozik még Ilku Pál, akit Krancz Pállal való összetűzése miatt ugyan visszarendeltek Budapestre, bár ez esetében nem lefokozást vagy leváltást jelentett, ugyanis országgyűlési képviselő és az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztálya helyettes vezetője lett.¹⁶²

Szintén nyolcan voltak, akiket lefokoztak, kizártak vagy a legrosszabb esetben perbe fogtak. Lefokozásban részesült Szűcs József, aki szintén Krancz Pállal való nézeteltéréseit követően lett titkárból szervezési osztályvezető.¹⁶³ Szikra Sándor munkájával a KV nem volt megelégedve, ezért leváltották és áthelyezték „állami vonalra”: a Kohó- és Gépipari

¹⁵⁵ *Magyar Közlöny*, 1945. január 4. 2.

¹⁵⁶ MNL OL 276. f. 54. cs. 155. ő. e. 37.

¹⁵⁷ BAKÓ et alii 1975. 305.

¹⁵⁸ MNL OL 288. f. 5/561. ő. e. 55.; MNL OL 288. f. 5/972. ő. e. 287–289.

¹⁵⁹ GYARMATI–PALASIK 2013. 194.

¹⁶⁰ GYARMATI–PALASIK 2013. 253.

¹⁶¹ GYARMATI–PALASIK 2013. 213.

¹⁶² IGNÁCZ–M. KISS 2005. 170.

¹⁶³ HU BAML XXXV.56. Visszaemlékezések gyűjteménye (1979-1989): Szűcs József Önéletrajz 6.

Minisztérium Termelési Főosztályának vezetője lett.¹⁶⁴ Felczán Andor szigorú megrovást kapott és leváltották, majd a szentgáli állami gazdaság igazgatója lett.¹⁶⁵

Kizárták Babella Károlyt, aki úgyszintén Kranczcal való összetűzésének köszönhetően pártpolitikai karrierjének a végét.¹⁶⁶ Rajkovits Ede leváltásáról csak a lányával készült interjúból tudtam tájékozódni.¹⁶⁷ Rajkovits Rozália elmondása szerint apja már az ideiglenes nemzetgyűlésen nézeteltérésbe került párttársaival, aminek hatására „visszaadta nekik a párttagkönyvét”, vagyis a családi narratívában a pártfunkcionárius önkéntes kilépése él. Ellenkező tényállást igazoló forrás hiányában azt kell feltételeznünk, hogy Rajkovits Ede vagy önként kilépett a pártból, vagy kizárták és politikai karrierje ezzel véget is ért. Ez azonban biztosan nem az 1944-45-ös ideiglenes nemzetgyűlés időszakában történt.¹⁶⁸ Ugyanis az MKP Pécs Városi Szervezetének 1945. május 1-ig volt titkára, de december 9-ig még tag volt.¹⁶⁹ Emellett Rajkovits neve egészen 1946-ig felbukkan az *Új Dunántúl* pártnapokról szóló tudósításaiban.¹⁷⁰ Később, 1948-ban is még – akkor már újra nyomdászként, tehát ekkor már biztosan nem politizált aktívan – hitet tett a munkáspártok egyesülése mellett a napilapban.¹⁷¹ Ez után kétségtelenül eltűnt a nyilvánosságból, így arra következtethetünk, hogy a végső „szakításra” valahol a két munkáspárt egyesülése körül került sor, de politikusi karrierje már korábban véget érhetett, mert lánya elmondása szerint ezért tért vissza a nyomdász szakmához.¹⁷²

A Rajk-per évének perhulláma a baranyai kádereket is megtizedelte. Aczél Györgyöt és Deák Líviát közvetlenül perbe fogásuk miatt váltották le a titkári pozícióból. Aczél 15 év börtönbüntetést kapott,¹⁷³ Deák Líviát hároméves börtönbüntetés mellett kizárták a pártból és internálták.¹⁷⁴ Később Horváth Gyulát is utolérte a terror: pár hónap belügyminisztériumi

¹⁶⁴ MNL OL 276. f. 54. cs. 200. ő. e. 69.

¹⁶⁵ Felczán Andor Ti.: 16903 HM HIM Központi Irratár Önéletrajz 3.; MAROSSY 2018. 215.

¹⁶⁶ *Új Dunántúl*, 1946. június 23. 4.; HU BAML XXXV.56. Visszaemlékezések gyűjteménye (1979–1989): Szűcs József Önéletrajz 6.

¹⁶⁷ 2023. december 27-i interjú Rajkovits Rozáliával

¹⁶⁸ Valójában már ekkor nézeteltérése lehetett párttársaival, ami megerősíti a Rajkovits Rozália által elmondottakat, azonban nem a párttagságát mondta fel, hanem „a Nemzeti Bizottsági tagságát önkényesen otthagya, mert »unta az értelmetlen fecsegést«. Nem voltak hajlandóak a szociáldemokratákkal együttműködni, leszavazták indítványait, »szociálfasisztáknak« nevezték őket.” HU BAML XXXV.1. 16–27. fondok: A Magyar Kommunista Párt megalakulása és szervezeti felépítése Baranya megyében 6–7.

¹⁶⁹ NEB: Rajkovits Ede

¹⁷⁰ *Új Dunántúl*, 1946. március 10. 5.; *Új Dunántúl*, 1946. március 24. 7.

¹⁷¹ *Új Dunántúl*, 1948. március 23. 2.; *Új Dunántúl*, 1948. április 27. 5.

¹⁷² 2023. december 27-i interjú Rajkovits Rozáliával

¹⁷³ NEB: Aczél György

¹⁷⁴ Történelmi Tár: Deák Lívia

tevékenykedése után letartóztatták, és koncepciós perben 15 év kényszermunkára ítélték.¹⁷⁵ 1953-54-ben mindhármukat rehabilitálták és szabadon engedték.

Czárt Ferenc egyik kategóriába sem tartozik, ugyanis ő maga kérte felmentését, amit ugyan nem szívesen fogadtak, de miután párttársai megerősítették, hogy magatartása alapján indokolt a leváltása, beleegyeztek, és kijelentették, hogy „a bizottság gondoskodik képességeinek megfelelő munkakörbe való állításáról”.¹⁷⁶

A pozícióváltások tehát teljesen vegyesen alakultak: ha Czárt Ferenc esetét külön számoljuk, akkor fele arányban szokványos áthelyezés vagy előléptetés és fele arányban kizárás következtében hagyták el baranyai/pécsi pozíciójukat a káderek.

5. Konklúzió

A baranyai pártelit 17 titkárát vizsgáló *prozopográfiai* elemzés számos tanulsággal szolgált. A vizsgált pártvezetők életútjukat tekintve sokfélék voltak, amellett, hogy számos hasonlóság is azonosítható. A pártfunkcionáriusokat születési helyük vagy múltjuk alig kötötte Baranyához. Mind a származás mind a foglalkozás tekintetében legjellemzőbb a munkás vagy iparos szakma volt. Ez a kép rajzolódik ki az iskolai végzettség vizsgálatakor is: sok a szakmunkás végzettségű, kevés az érettségivel vagy diplomával rendelkező káder. A pártiskola szinte kivétel nélkül jellemző, ahogy a munkásmozgalmi múlt is. Utóbbi több esetben börtön-pedigrével. A káderek nagy része még az illegalitásban belépett a kommunista pártba, öten 1945-ben. A pártelitben nem találunk szociáldemokrata pártból érkezőt. Jellemzően rövid ideig töltötték be pártfunkciójukat, ezt néhány kivétel cáfolja: Krancz Pál és Szikra Sándor 3-3 évig, Czárt Ferenc pedig több mint 6 évig töltötte be pozícióját. Több esetben megjelent a korszakra jellemző meghurcolás, perbe fogás is. Többeket a Rajk-per kapcsán ítélték el, őket kivétel nélkül rehabilitálták Nagy Imre miniszterelnökségének időszakában.

Varga Balázs doktori értekezése – mely hasonló módszertannal vizsgálta a győri vezetőréteget 1944–1956 közt – alapot ad a *prozopográfiai* elemzésben kapott eredmények összevetésére. Az életkor tekintetében mind a győri, mind a baranyai elit a leggyakrabban 1911 és 1920 közt születettekből állt. Győrben 41,8%¹⁷⁷ volt a munkásreprezentáció a származás tekintetében, Baranyában 59%, ami leginkább a paraszti származásúak jóval alacsonyabb arányával magyarázható. Ami a foglalkozást illeti Baranyában 70%-os volt a munkások aránya, Győrben

¹⁷⁵ GYARMATI–PALASIK 2013. 253.

¹⁷⁶ MNL OL 288. f. 5/29. ö. e. 1957. június 14. 11.

¹⁷⁷ VARGA 2009. 116.

59%,¹⁷⁸ ahol nagyobb arányban képviselték magukat az alkalmazott és értelmiségi foglalkozásúak. A tanulmányok tekintetében Győrben kisebb arányban (11,6%, míg Baranyában 17,6%) rendelkeztek érettségivel, de többen képviselték a felsőfokú végzettségűeket (25,3%, míg Baranyában csupán ketten, ami 11,8%).¹⁷⁹ A győri káderek 57,5%-a végzett el különböző hosszúságú pártiskolát,¹⁸⁰ Baranyában (arányaiban) jóval többen: Babella Károlyt, Rajkovits Edét és Boros Istvánt kivéve mindenki részesült valamiféle pártiskolai oktatásban, ami a káderek több, mint 70%-a. A győri elit kb. 40%-a „helyből termelődött ki”¹⁸¹, akik már születési helyüknél fogva is kötődtek a megyéhez. Ezzel szemben a baranyai elitből egyedül Czárt Ferenc született a megyében, öten pedig később telepedtek le Pécssett. Így a helyi illetőségűek aránya hasonló (35%), viszont ezek a személyek részben később telepedtek le Pécssett, de a lényeges különbség, ami a kutatás során számomra is meglepő eredményként jelent meg, hogy 11 főnek a funkcióba való kinevezése előtt semmi kapcsolata nem volt a várossal, megyével.

¹⁷⁸ VARGA 2009. 126.

¹⁷⁹ VARGA 2009. 121.

¹⁸⁰ VARGA 2009. 132-133.

¹⁸¹ VARGA 2009. 111.

Irodalomjegyzék

Levéltári források

Felczán Andor Ti.: 16903 HM HIM Központi Irattár

HU BAML XXXV.1. 1957–89. 1. fcs. 7.ő.e. Egri Gyula

HU BAML XXXV.1. 1957–89. VI. fcs. 2.ő.e. Egri Gyula

HU BAML XXXV.1. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Baranya Megyei Bizottsága iratai (1956–1989) 16-27. fondok: Szervtörténet

HU BAML XXXV.1. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Baranya Megyei Bizottsága iratai (1956–1989) 6. fcs. 1. őe.

HU BAML XXXV.1.1. fcs. 6. őe.

HU BAML XXXV.56. Visszaemlékezések gyűjteménye (1979–1989): Krancz Pál

HU BAML XXXV.56. Visszaemlékezések gyűjteménye (1979–1989): Szűcs József

MNL OL 276. f. 53. cs. 159. ő. e. 1954. február 3.

MNL OL 276. f. 53. cs. 165. ő.e. 1954. március 17.

MNL OL 276. f. 53. cs. 303. ő.e. 1956. szeptember 14.

MNL OL 276. f. 54. cs. 138. ő. e. 1951. április 11.

MNL OL 276. f. 54. cs. 152. ő. e. 1951. július 18.

MNL OL 276. f. 54. cs. 155. ő. e.: 1951. augusztus 8-i MDP jegyzőkönyv.

MNL OL 276. f. 54. cs. 200. ő. e. 1952. július 2.

MNL OL 276. f. 54. cs. 52. ő. e. 1949. július 6.

MNL OL 288. f. 5/29. ő. e. 1957. június 14.

MNL OL 288. f. 5/362. ő. e. 1965. március 30.

MNL OL 288. f. 5/496. ő. e. 1969. augusztus 13.

MNL OL 288. f. 5/561. ő. e. 1971. augusztus 10.

MNL OL 288. f. 5/93. ő. e. 1958. szeptember 2.

MNL OL 288. f. 5/972. ő. e. 1986. július 1.

MNL OL 288. f. 7/783. ő. e. 1987. július 20.

MNL OL-K-150-VII-9/b. Babella Károly, 1908.11.24.

MNL OL-K-150-VII-9/b. Boros István, 1891.10.06.

MNL OL-K-150-VII-9/b. Deák Livia, 1919.08.03.

MNL OL-K-150-VII-9/b. Deák Livia, 1919.08.30.

MNL OL-K-150-VII-9/b. Horváth Gyula, 1912.09.15.

MNL OL-K-150-VII-9/b. Rajkovics Ede, 1899.03.18.

MNL OL-K-150-VII-9/b. Tömpe István, 1909.01.02.

Pártszabályzatok

MDP 1951 Magyar Dolgozók Pártja: A Magyar Dolgozók Pártja szervezeti szabályzata. Budapest, 1951.

MKP 1944 Magyar Kommunista Párt: A Magyar Kommunista Párt ideiglenes szervezeti szabályzata. MKP, 1944.

Interjúk

2023. december 27-i interjú Rajkovits Rozáliával

Lexikonok

KENYERES 1981 KENYERES, Ágnes (szerk.): Magyar Életrajzi Lexikon 3. Kiegészítő kötet A-Z. Budapest, 1981.

KOLLEGA TARSOLY 1998 KOLLEGA TARSOLY István (szerk.): Révai Új Lexikona 1. A-Baj. Szekszárd, 1999.

KOLLEGA TARSOLY 1998 KOLLEGA TARSOLY István (szerk.): Révai Új Lexikona 3. Bil-Bül. Szekszárd, 1998.

KOLLEGA TARSOLY 2000 KOLLEGA TARSOLY István (szerk.): Révai Új Lexikona 5. Cza-D. Szekszárd, 2000.

KOLLEGA TARSOLY 2002 KOLLEGA TARSOLY István (szerk.): Révai Új Lexikona 6. E-Fei. Szekszárd, 2000.

KOLLEGA TARSOLY 2002 KOLLEGA TARSOLY István (szerk.): Révai Új Lexikona 10. Hom-Kac. Szekszárd, 2002.

- KOLLEGA TARSOLY 2003 KOLLEGA TARSOLY István (szerk.): Révai Új Lexikona 12. Klc-Ky. Szekszárd, 2003.
- KOLLEGA TARSOLY 2006 KOLLEGA TARSOLY István (szerk.): Révai Új Lexikona 18. Tob-Z. Szekszárd, 2006.
- NAGY 1977 NAGY, Sándor (szerk.): Pedagógiai lexikon G-K. Budapest, 1977.
- ROMVÁRY 2010 ROMVÁRY, Ferenc (szerk.): Pécs Lexikon I-II. kötet. Budapest. 2010.
- VASS et alii 1976 VASS Henrik; BASSA Endre; KABOS Ernő; VÉRTES Róbert: Munkásmozgalom-történeti lexikon. Budapest, 1976.

Életrajzkötetek

- BAKÓ-LÁNG 1975 BAKÓ, Ágnes; LÁNG, Péter: A szocialista forradalomért. A magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosai. Budapest, 1975.
- NAGY 2007 NAGY, Imre Gábor: Baranya vármegye főispánjai (1688-1950). In: Baranyai történelmi közlemények 2. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve, 2006–2007. Pécs, 2007.
- VARGHA 1987 VARGHA, Dezső (szerk.): „Küzdünk híven...” A baranyai-pécsi ellenállók, antifasiszták, internacionalisták életrajzi kötete. Pécs. 1987.

Cikkek, tanulmányok, tanulmánykötetek, forráskiadványok

- BABICS-SZITA 1972 BABICS András; SZITA László (szerk.): Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. 1929–1944 – Baranya monográfiai sorozat. Pécs, 1972.
- BAKÓ et alii 1975 BAKÓ, Ágnes; SZABÓ, Bálint; ZSILÁK, András; NAGY, Eta; PETRÁK, Katalin (szerk.): Tanúságtevők 5. Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből 1944–1948. Budapest, 1975.
- BARA 2007 BARA, Zsuzsanna: Az „ismeretlen” prozopográfia. In: Neveléstörténet, 4. évfolyam, 1–2. szám. 2007. 237–244.

- BARÁTH 1994 BARÁTH, Magdolna: Boros István. In: VIDA István (főszerk.): Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944–1945. 1944. december 21. – 1945. november 29. Budapest, 1994. 59.
- CSEH 2018 CSEH Dániel: „Az embereket ne csereberéljük”. A jászberényi pártelit összetételének változásai és karriermintái (1946–1961). In: HORVÁTH Gergely Krisztián (szerk.): Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években 1. Budapest. 2018. 99–144.
- CZETZ 2018 CZETZ, Gábor: „Káder nem vész el, csak átalakul” Elitváltások Fejér megyében 1945 és 1962 között. In: Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években. 1. Budapest, 2018. 81–98.
- ENGEL 1998 ENGEL, Pál: Archontológia-Prozopográfia. In: Bertényi Iván (szerk.): A történelem segédtudományai. Budapest, 1998. 37–39.
- GÁBOR 1968 GÁBOR Sándorné: A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása. Az egyesült munkáspárt (1918 november – 1919 augusztus). In: Erényi Tibor; Rákosi Sándor: Legyőzhetetlen erő. Budapest, 1968. 10–39.
- GUNGL 1983 DR. GUNGL, Ferenc: Az MKP Zsolnay gyári szervezetének megalakulása és politikai tevékenysége. In: Baranyai Művelődés, 1983. 2. szám. 97–102.
- GYARMATI 2009 GYARMATI György: Hatalmi elit Magyarországon a 20. század második felében, 1945–1989. Korunk, 2009. március. 75–88.
- GYÖRPÁL 1984 GYÖRPÁL Elemér: Baranya közigazgatásának újjászervezése a felszabadulás után. In: Vargha Dezső (szerk.): Tanulmányok Baranya megye és Pécs város legújabb kori történetéből. 1941–1950. Pécs, 1984.
- HABUDA–RÁKOSI 1976 HABUDA Miklós; RÁKOSI Sándor: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt munkásösszetételének alakulása 1945–1948-ban. In: Párttörténeti Közlemények, 1976. szeptember. 22. évfolyam, 3. szám. 36–68.

- HEGEDŰS 1982 HEGEDŰS, András: 1944 őszén. Valóság, 1982. 25. évfolyam, 8. szám. 98–101.
- HUBAI 2005 HUBAI László; Krancz Pál. In: MARELYN, KISS József; VIDA, István (főszerk.): Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja: 1947. szeptember 16. – 1949. április 12. Budapest, 2005. 242–243.
- HUSZÁR 2005 HUSZÁR Tibor: Az elittől a nómenklatúráig: Az intézményesített káderpolitika kialakulása és néhány jellemzője. Szociológiai Szemle 15. 2005. 3. szám. 8–69.
- IGNÁCZ–M. KISS 2005 IGNÁCZ, Károly; M. KISS József; Ilku Pál. In: MARELYN, KISS József; VIDA, István (főszerk.): Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja: 1947. szeptember 16. – 1949. április 12. Budapest, 2005. 169–170.
- KÁLI 2018 KÁLI, Csaba: A zalai kommunista pártelit a „hosszú” ötvenes években. Vezetők és vezető testületek (1946–1962). In: HORVÁTH Gergely Krisztián (szerk.): Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években. 1. Budapest, 2018. 59–79.
- KÁLI 2019 KÁLI, Csaba: A zalai kommunista pártelit a „hosszú” ötvenes években. Az apparátus (1945–1963) In: HORVÁTH, Gergely Krisztián (szerk.): Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években 2. Budapest. 2019. 577–608.
- KIS 2021 KIS, József: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártelit változása az 1960-as években. In: CSIKÓS, Gábor, HORVÁTH, Gergely Krisztián (szerk.): Lefojtva. Uralom, alávetettség és autonómia a pártállamban (1957–1980). Budapest. 2021. 11–42.
- KERESZTES 1946 Keresztes Mihály: A Magyar Kommunista Párt szervezeti szabályzatáról: Keresztes Mihály beszámolója a Magyar Kommunista Párt III. kongresszusán; A Magyar Kommunista Párt szervezeti szabályzata. Budapest, 1946.

- LEVI 2000 LEVI, Giovanni: Az életrajz használatáról. Korall, 2000. 2. 81–92.
- MARSCHAL 2022 MARSCHAL Adrienn: Rákosi Mátyás leváltása. In: HÁZI Balázs; JÓNÁS Róbert; NAGYMIHÁLY Zoltán; RAPALI Vivien; STRAUZ Péter (szerk.): „Ma demokráciát, holnap szocializmust” A diktatúra kiépülése és működése 1944-1956. Budapest, 2022. 298–303.
- OROSZ–PINTÉR 1962 OROSZ, Dezső – PINTÉR, István: Adatok a Kommunisták Magyarországi Pártja szervezeti fejlődéséhez (1942–1944). Párttörténeti Közlemények, 1962. május. 8. évfolyam, 2. szám. 35–66.
- PAKSA 2013 PAKSA Rudolf: Protopográfia vagyis „kollektív biográfiai elemzés”. (A Horthy-kori magyar nemzetiszocialista elit vizsgálata). In: BALLABÁS Dániel (szerk.): Módszertani tanulmányok. Eger, 2013. 7–19.
- PUSKÁS 1966 PUSKÁS, A. I.: Adatok a magyar haladó erők szerepéhez az ország felszabadításában. Századok, 1966. 100. évfolyam, 4-5. szám. 763–786.
- RÁKOSI 1968 RÁKOSI Sándor: A Magyar Dolgozók Pártja. In: Erényi Tibor; Rákosi Sándor: Legyőzhetetlen erő. Budapest, 1968. 191–227.
- ROZS 2005 ROZS, András (szerk.): A Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) Baranya megyei és pécsi iratainak (1944-1948) repertórium – A Baranya Megyei Levéltár segédletei 2. Pécs, 2005.
- SÁNDOR 1978 SÁNDOR László: A baloldali mozgalom alakulása 1929-33 között Baranya megyében. In: Baranyai Művelődés, 1978. 2. szám. 180–183.
- SOMLYAI 1994 SOMLYAI, Magda: Rajkovits Ede. In: VIDA István (főszerk.): Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944-1945. 1944. december 21. – 1945. november 29. Budapest, 1994. 367.

- SOMOGYVÁRI 2017 SOMOGYVÁRI Lajos: A hrucsovi oktatási reformpolitika magyar szereplői: Az iskolai reformbizottság prozopográfiai elemzése (1958–1960). Magyar Pedagógia, 2017. 117/2. 171–195.
- STONE 1971 STONE, Lawrence: Prosopography. Daedalus, Vol. 100, No. 1, Historical Studies Today. Winter, 1971. 46–79.
- SZABÓ 1968a SZABÓ Ágnes: A KMP újjászervezése az illegalitás körülményei között. A kommunista szervezetek kiépülése (1919–1929). In: Erényi Tibor; Rákosi Sándor: Legyőzhetetlen erő. Budapest, 1968. 40–77.
- SZABÓ 1968b SZABÓ Éva: A Magyar Kommunista Párt. In: Erényi Tibor; Rákosi Sándor: Legyőzhetetlen erő. Budapest, 1968. 155–190.
- SZITA 1985 SZITA, László: dr. Boros István (1891–1980.). In: Baranyai Művelődés, 1985. 1. szám. 75–83.
- VARGA 2009 VARGA Balázs: Az 1945-1956 közötti győri politikai és közigazgatási vezetőréteg társadalmi összetétele és életútjai. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2009.
- VARGHA 1981 VARGHA Dezső: A baloldali ifjúsági mozgalom Baranyában és Pécsen a világgazdasági válság idején (1929–1933). In: ERDŐDI Gyula (szerk.): Tanulmányok Baranya megye ifjúsági mozgalmának történetéből 1868–1950. Pécs, 1981. 64–75.

Monográfiák

- BALAS 2002 BALAS, Egon: A szabadság vonzásában. Veszélyes utazás fasizmuson és kommunizmuson át. Budapest, 2002.
- GYARMATI 2010 GYARMATI György: Demokráciából a diktatúrába 1945–1956. Budapest, 2010.
- GYARMATI 2021 GYARMATI György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. Budapest, 2021.
- GYARMATI–PALASIK 2013 GYARMATI, György; PALASIK, Mária (szerk.): Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956. Budapest, 2013.

GYÁNI-KÖVÉR 2001	GYÁNI Gábor; KÖVÉR György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 2001.
HUBAI 2001	HUBAI László: Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000, II. kötet. Választókerületi adattár. Budapest, 2001.
KÁLI, 2021	KÁLI, Csaba: Zala megye szovjetizálása, 1945-1950. Budapest. 2021.
MAROSSY 2018	MAROSSY, Endre: Mecséri János ezredes és ötvenegy katonájának hadbíróági pere, 1958. Budapest, 2018.
PUKÁNSZKY–NÉMETH 1996	PUKÁNSZKY Béla; Németh András: Neveléstörténet. Budapest, 1996.
RÁCZ 2018	RÁCZ, Attila: A budapesti hatalmi elit 1956 és 1989 között. Budapest, 2018.
RÁKOSI 1964	RÁKOSI Sándor: Az MKP. és az MDP. szervezeti felépítése 1944–1956. Budapest, 1964.
ROMSICS 2010	ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2010.
TÍMÁR 1993	TÍMÁR Lajos: Vidéki városlakók Debrecen társadalmában 1920–1944. Budapest, 1993.
VARGA 1999	VARGA Lajos: A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Budapest, 1999.
VARGA 2001	VARGA, László (szerk.): Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent 1949–1956. Budapest, 2001.
VARGA 2018	VARGA Balázs: A győri politikai vezetőréteg 1945 és 1956 között. Győr, 2018.

Sajtó

Békés Megyei Népújság

Dunántúl

Dunántúli Napló

Erdőgazdaság és faipar
Fejér Megyei Hírlap
Hajdú-Bihari Napló
Határőr
Ifjú Kommunista
Iskolai értesítők
Jel-Kép
Kecskeméti Közlöny
Képes 7
Központi Értesítő
Lányok
Lobogó
Magyar Ifjúság
Magyar Kereskedők Lapja
Magyar Könyvszemle
Magyar Közlöny
Magyarország
Mihók-féle Magyar Compass
Munkásőr
Művelődésügyi Közlöny
Nemzeti Újság
Népművelési Közlöny
Népszava
Ország-Világ
Pártélet
Pártmunkás

Pécsi Napló

Pénzügyi Közlöny

Tolna Megyei Népújság

Új Dunántúl

Adatbázisok

Állambiztonsági Archontológia: <https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:4:::NO:4::>
(Letöltve: 2024. január 22.)

BFL Tanácsi és pártarchontológia <https://bparchiv.hu/adatbazis/szocialista-kor-tanacsi-es-partarchontologia/> (Utolsó megtekintés: 2024. január 22.)

Szikra Sándor 100. https://www.youtube.com/watch?v=fLOFZrR_Fu8 (Letöltve: 2024. január 22.)

Nemzeti Emlékezet Bizottsága PÁRT-ÁLLAM-PÁRT A pártállam állampárti funkcionáriusainak adatbázisa, 1948–1989: <https://www.paap.hu/ords/f?p=2013:1:> (Utolsó megtekintés: 2024. január 22.)

Történelmi Tár: <https://www.tortenelmitar.hu/> (Utolsó megtekintés: 2024. január 22.)

Diagramok jegyzéke

1. diagram: A pártvezetők életkorának alakulása	23
2. diagram: A pártvezetők születési idő szerinti megoszlása.....	24
3. diagram: A pártvezetők származás szerinti megoszlása	25
4. diagram: A pártvezetők eredeti foglalkozás szerinti megoszlása	25
5. diagram: A pártvezetők iskolai végzettség szerinti megoszlása a pártfunkció kezdetén	26
6. diagram: A pártvezetők pártfunkció betöltésének hossza szerinti alakulása.....	31

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A pártvezetők születési helyei (megye/tartomány pirossal jelölve)	28
--	----